

Ш. ҚУЛМАНОВА, Б. СУЛЕЙМЕНОВА, Т. ТОҚЖАНОВ, Д. ШАРИПОВ

МУЗЫКА

Умумий билим беридіған мектепниң
1 -синипи үчүн дәрислиқ

1

Қазақстан Жумхурийити Билим және наука министрлігі тәвсийе қылған

Алмұта «Атамұра» 2021

УДК 373.167.1
ББК 85.31я 72
М 78

Дәрислик Қазақстан Жұмһурийити Билим ә жән министрлігі тәстікливгән башланғуч билим берииш сәвійесиниң 1–4 - синиплириға бегишиланған "Музыка" пәниниң Типлиқ оқутуш программасыға мұватапқы тәйярланды.

Шәртлик бәлгүләр:

- – музыка тиңшаш
- – нахшини орунлаш
- – оқуш
- – оюн
- – тапшуруқлар, соаллар

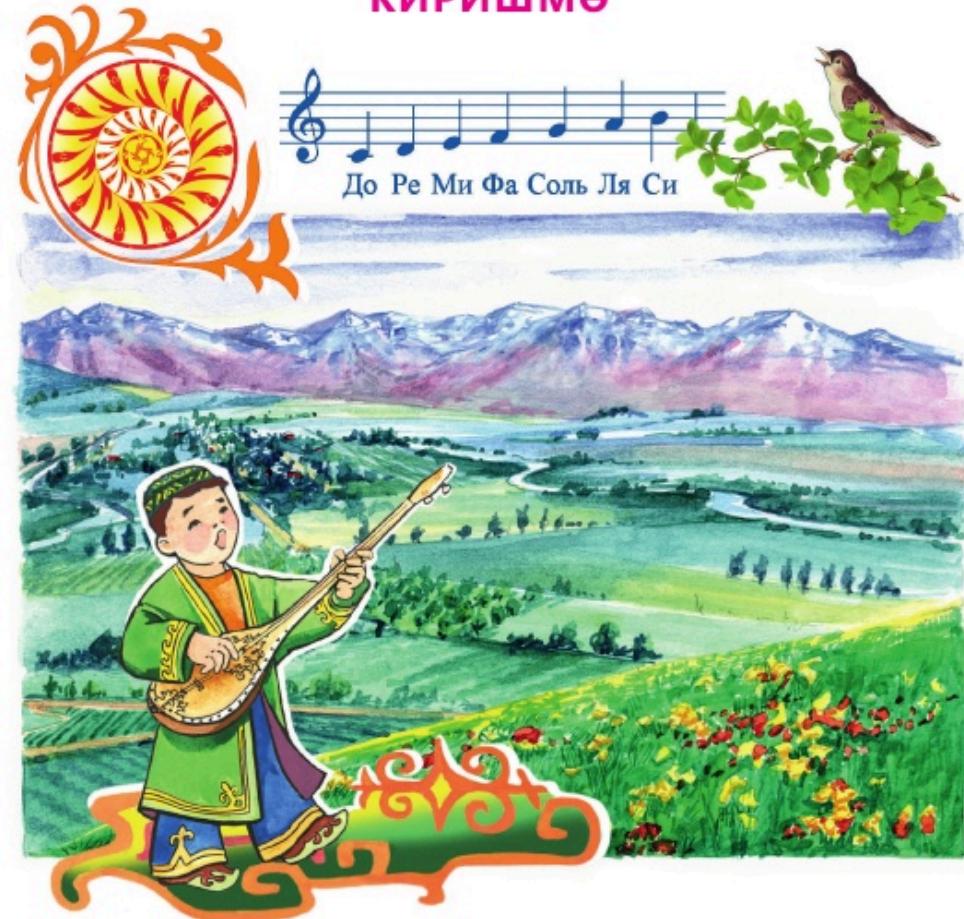
Қ 78 Музыка: Умумий билим беридиған мәктәпниң 1-синипи үчүн дәрислик /Құлманова Ш. Б., Сүлейменова Б. Р., Тоқжанов Т. Т., Шарипов Д. Ю. – Алмута: Атамұра, 2021. – 144 бәт.

ISBN 978-601-331-998-8

ISBN 978-601-331-998-8

© Құлманова Ш. Б., Сүлейменова Б. Р.,
Тоқжанов Т. Т., Шарипов Д.Ю., 2021
© «Атамұра», 2021

КИРИШМӘ

Балилар, силәр музыка дегән сехирилиқ аләмгә қәдәм бастиңлар!

Музыка алими достлириңлар билән биллә нахша ейтишқа, һәртүрлүк аһаңларни вә әсвапларниң үнини тиңшап, чүшинишкә ярдәм бериду.

Музыка силәргә хуш кәйпият беғишелап, аиләңларни яхши көрүшни, Вәтәнни қоғдашни, қоршиған әтрапни музыкилиқ тавушлар арқилиқ тонушни үгитиду.

Әжайип музыка алимигә хуш кәлдинлар!

1. ӨЗӘМ ТОҒРИЛИҚ

Бөләктин:

- музыкини таллаш бойичә тиңшашни вә тәһлил қилишни;
- нахшиларни тәләп бойичә орунлашни;
- тиңшиған музыка тоғрисида оюңларни ейтишни;
- ипровизация оюнларға қатнишип, билимин්ларни ашурушни

үгінисиләр

Музыкилиқ сават:

- композитор;
- ақин (шайр);
- нахшичи;
- хор;
- оркестр;
- дирижёр.

Музыкилиқ аталғулар билән чүшәнчиләр:

- музыка;
- хәлиқ нахшиси;
- күй;
- күйчи;
- уссул.

1-дәрис

Мән вә мениң Вәтеним

1-тапшурұқ. Тиңшаш. Тәһлил қилиш.

 Балилар шаири Рахат Наурызбаеваниң «Вәтенимни сөйимән» шеиридин үзүндә тиңшаңлар.

Ата йолин давам қилип,
Арманларға йетимиз.
Сөйүмлүк Вәтенимизгә,
Әмгәк қилип талмаймиз.

Дәрия, көлүм, булиғим,
Чәксиз пүтмәс байлиғим.
Гүллитип гөзәл елимни,
Яқимән билим чириғин.

?! «Менің туған жерім – егемен Қазақстан» дегэн видеодискини көрүнлар. Соалларға жарап беріңлар.

- Видеодискида қандақ көрүншләр тәсвирләнгән?
- Силәрниң туғулған өлкәнларда қандақ көркәм йәрләр бар?
- Қазақстаниң пәйтәхти қандақ атилиду?

2- тапшуруқ. Орунлаш.

Қазақстан Жұмһурийитинин Дәләтлик Гимни

Алтын күн аспаны,
Алтын дән даласы.
Ерліктің дастаны
Еліме қараши!
Ежелден ер деген
Даңқымыз шықты ғой.
Намысын бермеген
Қазағым мықты ғой!

Қайтурмиси:

Менің елім, менің елім,
Гүлің болып егілемін,
Жырың болып төгілемін, елім,
Туған жерім менің – Қазақстаным!
Ұрпаққа жол ашқан
Кең-байтақ жерім бар,
Бірлігі жарасқан
Тәуелсіз елім бар.
Қарсы алған уақытты
Мәңгілік досындей.

Біздің ел бақытты,
Біздің ел осындей!
Қайтурмиси.

?! Дөләтлик Гимнни хорға қошулуп, тәнтәнилик көрүнштә орунлаңлар.

3-тапшурұқ. Импровизация.

 «Танысу» («Тонушуш»)
(қисқа қайтурма)

Шарты.

1. Муәллимниң соалиға жавап бәргендей, өзәңдарниң исмиңдарни халиған аһаңға селип ейтиңлар. Үлгигә қараңлар. Үлгә:

Муәллим: Се - ниң ис - миң ким?	Оқуғучи: Ма - ди - на.
--	-------------------------------

2. Оюнниң давами. Халиған уруп чалидиған әсвапни (дап, қонғурақ, сапайи) челип, исмиңдарни аһаңға селип ейтиңлар. Партида олтарған синипдашлириңлар чавак челип қайтилады.

4-тапшурұқ. Нахша үгиниш.

Мениң Вәтиним (Менің Отаным)

Сөзи: Б. Исқақовниң

Музыкаси: Ә. Байдилдаевниң

1. Вәтән – мениң ата-анам,
Вәтән – достум һәм бағрим.

Вәтән – өлкәм, пайтәхтим,
Вәтән – жимики, барим.

2. Вәтән – тарих, Вәтән – тил,
Әзиз елим, диярим.
Вәтән – нахшам, шеирим,
Вәтиним – шан-шәрипим.

- ?! •** Нахшини муәллимниң орунлишида диққәт билән тиңшаңлар.
- Нахша мазмунидин чүшәнгиниңларни ейтип бериңлар.
 - Нахшинин биринчи куплетини муәллимниң яридими билән үгиниңлар.

Баһалаш.

- «Менің Отаным» нахисини қандақ орунлидиңлар?
- Нахшини орунлиғанда қандақ қийинчиликтер болди?

2-дәрис

Өзәмни тонуштурууш

1-тапшурүк. Импровизация.

«Мениң исмим» (оюн)

Оюн шарты.

1. Синипдашлириңлар билән биллә чәмбәр шәклидә туруңлар. Һәрбириңлар исмиңларни уруп чалидиған әсваплар ярдими билән һәр боғумни аһаңға селип ейтиңлар. Мәсилән:

Ай - нур (икки боғум)	А - дил - жан (үч боғум)	Мә - ли - кәм (үч боғум)	Аб - ду - ке - рим (төрт боғум)
---------------------------------	---------------------------------------	---------------------------------------	--

2. Муәллимниң соалиға жавап бәргәндә, исмиңларни халиған аһаңға селип ейтиңлар.

2-тапшурүк. Тиңшаш. Тәһлил қилиш. Орунлаш

?!? Әтрапиңлар шавқунлуқ тавушлар вә музыкилиқ тавушларға толған. Видеони көрүңлар. Соалларға жавап беріңлар.

- Шавқунлуқ тавушлар вә музыкилиқ тавушлар ари-сида пәриқ барму?
- Шавқунлуқ тавушлар вә музыкилиқ тавушларни қайси рәсимләрдин байқашқа болиду?

- «Шавқунлуқ тавушлар билән музыкилиқ тавушлар» дегән мәшиқләрни синипиңлар билән биллә муәллимниң тәливи бийичә орунлаңлар.

Шу-шу, шу-шу, шу-шу, шу-шу, шав-қун-луқ та-вуш-лар

(мәшиқ бир тавушта пичирлап ейтилидү).

Му-зы-ка, му-зы-ка, му-зы-ки-лиқ та-вуш-лар

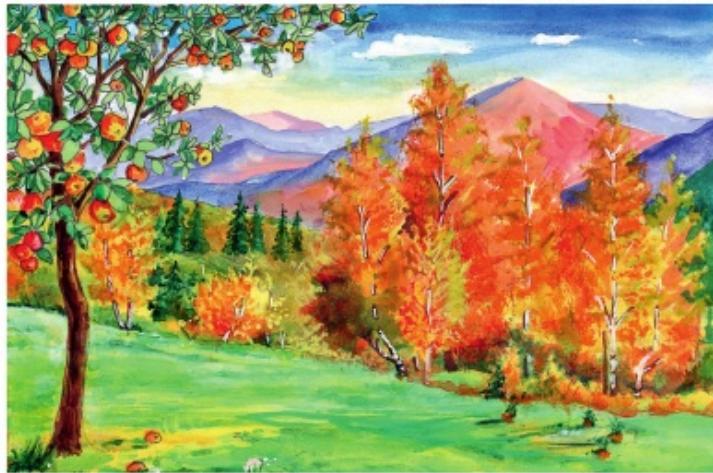
(мәшиқниң аһаны муәллимниң тәливи бийичә орунлинидү).

- «Музыка» дегәнни қандақ чүшинисиләр?

Алтун күз

Музықисини язған: С. Еркимбеков

?! Әсәрни бешидин ахиріғінде дикқат қоюп тиңшашылар.
Чүшәнгініңдарни ейтеп беріңдер.

- Музыка қандақ кәйпиятта орунлиниду (көңүллүк, көңүлсиз, назук, муңлуқ)?
- Күзни немишкә «алтун күз» дәп атайду?
- Музыкини тиңшиғанда, көз алдиндарға немә келиду?
- Музыклиқ әсәр қандақ әсвапларда орунлиниду? Рәсимләрдин тепип ейтингер.

Музыка бир-бири билән бағланған музықилиқ тавушлардин ибарәт.

Чирайлиқ, йеқимлиқ тавушлар нахша болуп чиқиду.

Музыкини дурус чүшиниш үчүн:

- бешидин ахиріғиңе дикқәт қоюп тиңшаш;
- музыкиниң намиға көңүл бөлүш;
- музыкини әстә сақлаш үчүн, бирнәччә қетим қайтилап тиңшаш керек.

3-тапшурұқ. Нахшини орунлаш.

?! «Менің Отаным» нахисини ядигерде чүширип, қалған иккінчи куплетини үгініңдар.

- Нахшини мәзмұниға қарап, ипадиilik, чирайлиқ ейтишқа тиришиңдар.
- Нахшини муәллимниң тәливигә лайиқ орунлаңдар. Уруп қалидіған әсваплар тәңкәшлигидә орунлаңдар.

Баһалаш.

- «Менің Отаным» нахисини қандақ орунлидиндер?
- Нахшини орунлиғанда қандақ қийинчиліктер болди?

3-дәрис

Нахшичи болғум келиду

1-тапшурұқ. Нахшини орунлаш.

Дутар чалимән өзәм

(Үйғур хәлиқ нахиси)

1. Дутар пәдиси – пәдә,
Пәдиси тоққуз йәрдә.
Хиялимға сән кәлдин,
Сөйгән достлирим нәдә?

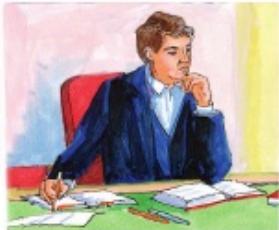

2. Дутар чалмисам болмас,
Дәртни тартмисам болмас.
Вақтим йоқ дегән билән,
Көңүл ачмисам болмас.

**?! Нахшини бешидин ахиріғінде дикқет қоюп тиңшаң-
лар.**

- Нахша немә тоғрисида?
- Нахшини муәллимнің тәливигә лайиқ үгининдер.
- Хорға қошулуп, ипадилик, көңүллүк орунлаңдар.

2-тапшурұқ. Тәһлил. Мәлumat издәш.
Нахшини ким язиу?

композитор

шайр

- Музыкалық әсәрни ким орунлайды?
- Хор билән оркестрни ким башқуриду?

З-тапшурұқ. Ижадий иш.

Нахшичи бала

(Оюн-нахша)

Сөзи: А. Асылбекниң

Музыкасы: Ж. Тезекбаевниң

Нахша-күйгө салимән,
Тапсаң, у ян баримән.
Гәр тапмисаң, қалимән,
Сени қетип алимән.

- ?! •** Нахшиниң куплетини синипиңлар билән биллә үгининдер.
- «Нахшичи бала» нахисини есінеләргә чүширип, алдиримай, һиссиятлиқ орунлаңдар.
 - Балилар билән биллә чәмбәр қуруп, һәрикәт қилиңлар: солға қәдәм, оңға қәдәм, З қетим чавак челиш, тохтап, андин бешидин қайтилаш. Буни З қетим тәкраплаңдар.
 - Мошу һәрикәтләрни қайтилап, тохташ вақтида исмиңларни қошуп ейтиңдер.

Нахшини дурус, чирайлиқ ейтиш үчүн:

- түз олтириш яки туруш;
- баш билән тәнни тик тутуш;
- мүрини төвән чүшириш;
- олтарғанда, икки қолнитизға қоюш, турғанда, төвән чүшириш керәк.

Баһалаш.

- «Нахшичи бала» нахисинин қайтурмисини қандақ орунлидиндер?
- Нахшини орунлиғанда қандақ қийинчилиқлар болди?

4-дәрис

Мениң сөйүмлүк оюнум

1-тапшуруқ. Тәһлил.

 Силәр дәсләпки қетим мәктәп босуғисини атлидиңлар. Билим елишқа интилисиләр. Күндилик дәрискә тиришчанлиқ билән тәйярлинип жүри- силәр. Синипдашлириңлар билән биллә алған билимиңларни техиму кәңәйтешкә интилисиләр. Яхши көридиған оюниндерни ойнашни унтуп қалмиғансиләр?

?! Соалларға жағап беріңлар. Мону тапшуруқтарни орунлаңлар:

- Қандақ оюнлар яқиду? Атап беріңлар.
- Төвәндикі рәсім намлириниң баш һәриплирини қошуп, оюнниң намини тепиңлар.

- Тепиши мақларниң дурус жағавини тепишиңдар.

1. Бойни узун қақира,
Әлни көрсә, вақирап.
2. Билим-билим, билимат,

Бели суңуқ торук ат,
Таққа чиқса, тейилмас,
Музда маңса, оюлмас.

3. Өзи йоқтәк, үни оқтәк.

4. Қириқ бир әскәр сәпкә туриду,
Техи гөдәк пәрзәнтләр көп сир уқиду.

2-тапшурұқ. Нахша үгиниш.

Сөхирлиқ бармақ

(хәлиқ нахшииси)

Бир дегиним		белиқ
Икки дегиним		ишик
Үч дегиним		үстәл
Төрт дегиним		текә

Бәш дегиним		бөшүк
Алтә дегиним		алма
Йәттә дегиним		йәлкән
Сәккиз дегиним		сәркә
Тоққуз дегиним		төгә
Он дегиним		оймақ
Буниң һәммиси тепишмақ!		

?! Нахшини үгиниш жәриянида мүәллим ейтқан тәләпләрни орунлаңдар.

- Немишкә бу нахшини «Сехирлиқ бармақ» дәп атиған?
- Нахшини һиссиятлиқ ейтиш үчүн, немә қилиш керәк?

3-тапшурғұқ. Тиңашаш. Тәһлил.

 Аққу

Н. Тилендиевниң күйи

 «Аққу» күйини атақлиқ күйчи, композитор Нурғиса Тилендиев язған. Композитор күй арқилиқ көл бетидики аққу үнини қайтилады. Уссулчы уссул арқилиқ аққунин чирайлиқ һәрикитини тәсвирләшкә тиришқан.

?! Видеодискида берилгән көрүнүшни синипиңлар билән биллә көрүңлар. Соалларға жавап беріңлар.

- Уссулчы қызы аққуну көрситип берәлидиму?
- Уссулға қарап, көз алдин්ларға немини кәлтүрдинлар?

Күй–домбрауда ижра қилинидиған музыкалық әсәр.

Уссул – тән һәрикити билән музыкалық ритмға лайиқ көрситидиған сәнъет.

Хәлиқ нахиси – хәлиқ арисида кәң таралған нахша. Нахшини язған адәмниң исми намәлум.

2-тапшурүк. Ижадий иш.

Музықилиқ мусабиқә

(дидактикалық оюн)

Шәрти. Үч топқа бөлүнүптар. Берилгән соалларға жавап беріңлар. Қайси топ дурус жавап берип, тапшурұқларни тез орунлиса, шу топ йеңиду.

1. Шавқун тавушлирини чиқиридиған нәрсиләрни, тәбиғет һадисилирини атаңлар. Улар тоғрисида қысқа чүшәнчә беріңлар.

2. «Музықилиқ тавушларни немә арқилиқ, ким арқилиқ аңлашқа болиду?» вә «Музықилиқ тавушларни қайси вақитта аңлашқа болиду?» дегән соалларға жавап беріңлар.

3. Удул кәлгән синипдашлириңларниң исмини атап, жүмлинин аһаңға қошуп ейтиңлар. Мәсилән, «**Зух-ра кәл- ди мәк-тәп-кә**» дегән жүмлинин аһаңға селип ейтиду.

4. «Мениң Вәтеним» яки «Нахшичи болғум келиду» нахшилиринин халиған бирини өз топуңлар билән биллә чирайлиқ, һиссиятлиқ орунлаңлар.

Баһалаш.

- «Сехирилиқ бармақ» нахисини қандақ орунлидиндер?
- Нахшини орунлиғанда қандақ қийинчилиқтар болди?
- «Аққү» уссулинин чүшәндидиндерму?

2. МЕНИҢ МӘКТИВИМ

Бөләктин:

- музыкини тәләп бойичә тиңшашни вә пикирлишишни;
- нахшиларни тәләп дәриҗисидә орунлашни;
- музыклиқ саватиңдарни йетилдүрүшни;
- тапшуруқлар бойичә өз оюнларни тәрәккىй әткүзүшни

үгінисиләр.

Музыклиқ сават:

- Ритм тоғрисида чүшәнчә;
- нотилар узақлиғи;
- инчикә, оттура, қелин тавушлар;
- хор, оркестр, уссул өміги.

**Музыклиқ аталғулар билән
чүшәнчиләр:**

- нота;
- ритм;
- марш;
- вальс.

5-дәрис

Мән вә мениң мәктивим

1-тапшурғұ.

Биз мәктәпкә баримиз

Сөзи: Р. Наурызбаеваниң

Музыкасы: F. Тамендаровниң

1. Биз мәктәпкә баримиз,
Оқуп, билим алимыз.
Меңирләргә бөләнгән
Биз бәхитлик балимыз.

Қайтurmиси:

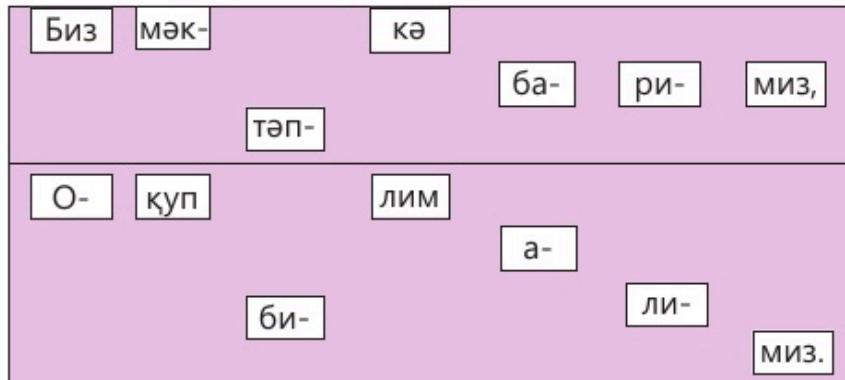
Момимиз вә бовимиз,
Атимиз вә анимиз.
Билимлик дәп махтинар,
Әвлади биз, нәсли биз.

2. Биз мәктәпкә баримиз,
 Йеңи достлар тапимиз.
 Биллә оқуп дәрисни,
 Ажримайду аrimiz.

Қайтурмиси:

?!?

- Нахшини үгәнгәндә, аһаңини таза орунлашқа, сөзлирини ениңгәнде, аһаңини таза орунлашқа, сөзлирини ениңгәнде, тиришиңлар.
- Нахшинин үгәнгәндә, биринчи куплетини рәсимиңдик үгәнгәндә, биринчи куплетини рәсимиңдик үгениңлар:

- Нахшини үгәнгәндегі кейин, оқуғучилар билән биллә урма әсваплар билән челиңлар вә ритмни санаңлар.

2-тапшурұқ. Ижадий иш.

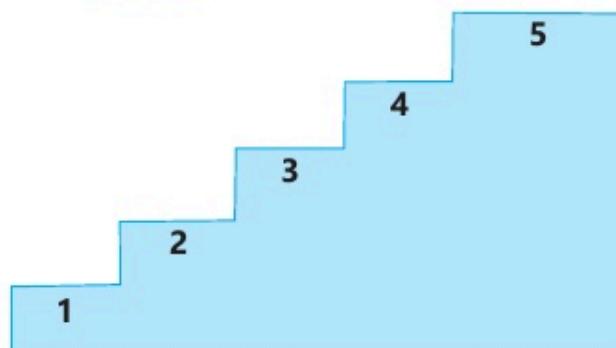
Сәхирлиқ тавушлар

(оюн)

Шарты.

- Муәллимниң егиз, оттура вә төвән тавушлар тоғрисида ейтқинини билип елиңлар.

Құшлар билән һайванларниң рәсимилирини уларниң авазиға қарап, пәләмпәйләргә орунлаштуруңдар.

2) Адәмниң үни һәртүрлүк болиду: инчикә, оттура, қелин. Сүрәтләрдә тәсвиirlәнгән адәмләрниң арисида кимниң үни қелин, оттура яки инчикә аңлинидиғанлиғини ениқлап, өз пикриңларни ейтиңлар.

3) Ксилофон (металлофон), қонғурақ, дап вә башқа музықилиқ әсвапларни пайдилинип, инчикә, оттура, қелин тавушларни көрситиңлар вә өз оюңларни ейтиңлар.

4) Мәктивиңларда вә аиләнларда тәтқиқат ишлирини жүргүзүңлар. Мәсилән: қоңғурақниң жириңлиғинини, saatniң чиқилдиғинини, машининиң яки адәмләрниң авазини; музыка тавушлири-ни ажритип, өз пикриңларни ейтиңлар.

Музыка тавушлири **инчикә, оттура, қелин**
болиду.

Баһалаш.

- «Биз мәктәпкә баримиз» нахисини қандақ орунлидиңлар?
- Нахшини орунлиғанда қандақ қийинчилиқлар болди?
- «Сехирлиқ тавушлар» оюнида қайси тапшурұқни чүшәнмидиңлар?

1-тапшурұқ. Тиңшаш. Нахша үгиниш.

Достлирим бар

Сөзи: А. Рахметовниң
Музыкиси: А. Алмағамбетовниң

1. Махтинишим – мәктивим,
Саңа бәхит – йәткиним.
Бир синипта оқуған
Достлирим бар көп мениң.

Қайтурмиси:

Әсқәр, Диас, Дилназук,
Диляр, Адил, Ирадәм.
Билим елип, нахша ейтеп,
Дост болимиз биз һәрдәм.

2. Дост қәдрини билимиз,
Биллә ойнап-күлимиз.
Достлиримға һәр дайим
Аманлиқни тиләймиз.

Қайтурмиси.

?!

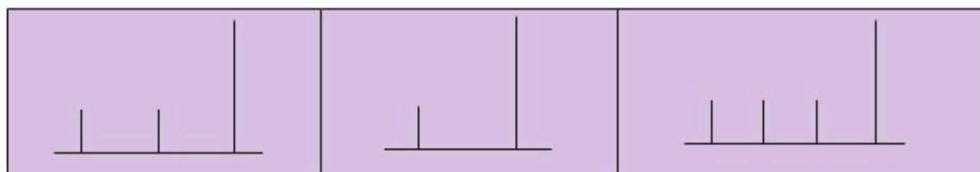
- Нахшини үгәнгәндә, аһаңини таза орунлашқа, сөзлирини ениқ ейтишқа тиришиңлар.
- Синипдашлириңларниң исимлиридин ритм қуаштуруңлар. Мәсилән: *Дил-яр, Ин-ти-зар, Мә-һә-мәт-жан вә б.*
- Мошу ритмларни қайтилаңлар. Үрма яки шавқунлуқ әсваплар билән (қоңғурақ, дап) қошуулуп орунлаңлар.

2-тапшурүқ. Ижадий иш.

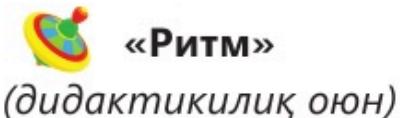
«Секирлик исимлар»

(оюн)

Рәсимдикі сизиқларға қарап, лайиқ келидиған балиларниң исимлирини тепиңлар: Ай-гүл, Ке-неса-ры, Ай-дар-бек. Ритмға селип ейтеп беріңлар. Урма әсваплар билән тәңкәш қилиңлар.

3-тапшурұқ. Тәһлил.

Шәрти. Муәллим билән биллә өткән дәристә үгәнгән «Биз мәктәпкә баримиз» нахисиниң иккінчи куплетини ипадилик оқуңлар. Нахшиниң һәр қурины чавак билән аста уруп, ритмни көрситишкә тиришиңлар.

2. Биз мәк-тәп-кә ба-ри-миз,
Йе-ңи дост-лар та-пи-миз.
Бил-лә о-қуп са-вақ-ни,
Аж-ри-мас а-ри-миз.

Биз мәк - тәп - кә ба - ри - миз ,						
Йе - ңи дост - лар та - пи - миз .						

- Оқуғучилар билән биллә сөзләрниң орниға сизилған ритмни чавак челип, шу үзүндүни қайтидин орунлаңлар.
- Оқуғучилар билән биллә ритмни чүшиниш үчүн, берилгән үлгигө асасланип жавап беріңлар, пәрқини көрситиңлар.

Баһалаш.

- «Биз мәктәпкә баримиз» нахшини қандақ орунли-динлар?
- Нахшини орунлиғанда, қандақ тосалғулар болди?
- «Сехирлиқ исимлар» оюнида қайси тапшурұқни үшінмиңдіңдар?

7-дәрис Мәктәп өміги

1-тапшурұқ. Тиңшаш. Тәһлил.

 Мәктәптә дәристин бош вақитта һәртүрлүк өмекләр ишләйдү. Мәсилән: спорт, театр, әдәбият, рәсим сизиш, қолһұнири. Бош вақитта өзәңларға яққан өмеккә қатнишишқа болиду. Балилар хор, хәлиқ әсваплар оркестри, дутар, уссул өмеклирини яхши көриду.

- ?! •** Уссул өміги тоғрисида немә билисиләр? Соалларниң жағавини кейинки бәттики рәсимләрдин төпіңлар.
- Уссул өмігигә кимләр қатнишалайды?
 - Уссул өмігини ким башқуриду?
 - Уссул сәнъитигә музыкиниң кериги барму?
 - Қандақ уссул түрлирини билисиләр?

заманивий
уссул

уссулчи-педа-
гог

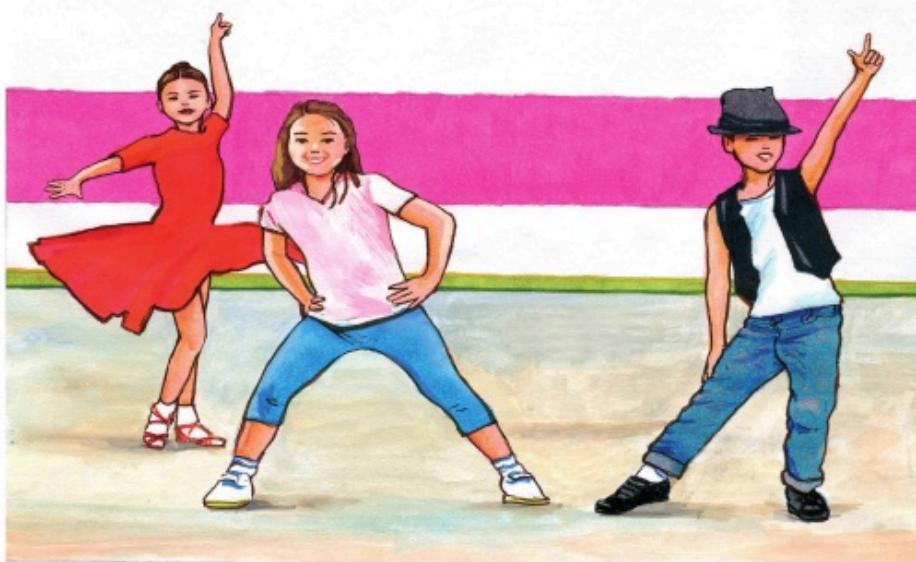
вальс

хәлиқ уссули

2-тапшурғұқ. Нахша үгиниши.

♪ **Аппақ-аппақ тошқанлар**
(Үйғур хәлиқ нахшиси)

1. Аппақ-аппақ тошқанлар,
Сайда ойнайду.
Өйләнмигән жигитләр
Тойда ойнайду.

Қайтурмиси:

Қашлири қара,
Чачлири узун
Чөгиләп ойнайду.
Қашлири қара,
Чачлири узун
Ойнап һармайду.

2. Қара-қара қарғиларни
Хаманда дәйду.
Өйләнмигән жигитләрни
Арманда дәйду.
Қайтurmиси:

- ?! •** Нахшини мұəллимниң тәливигә мувапиқ үгининç-
лар.
• Нахшининң ритмиға қарап, чирайлиқ уссул
hәрикәтлирини көрситинçлар.
• Нахшининң ритмини чавак билән аста қошулуп
челинçлар.
• Нахшининң (жуқури, оттура, төвән) егизлигини қол
билән көрситинçлар.

Музықида учришидиған қисқа вә узақ тавушлар
ритмни көрситиду.

3-тапшурүқ. Тиңашаш. Тәһлил.

Наркескен уссули

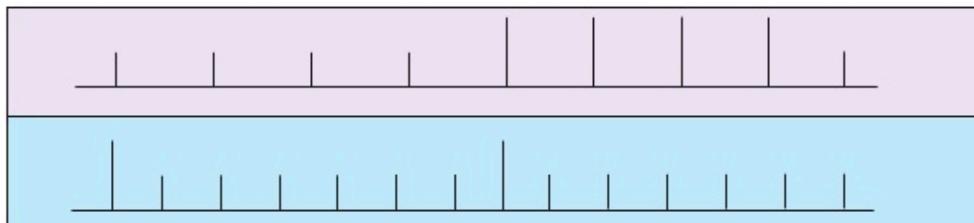
M. Әубәқировниң күйигә қоюлған уссул

 Қазақ композитори, дирижёр, домбричи
Малғаждар Әубәқировниң күйи чирайлиқ, чап-

сан, шох болуп келиду. Униң ритми тиңшиғучини уссулға жәлип қилиду. Бурун бу күйни орунлиғанда, яғачтін ясалған бирнәччә ботилақни жип билән бармаққа бағлап, уссул ойнатқан.

- ?! •** Видеодискидин «Наркескен уссулини» көрүнлар.
• Күйниң ритмини чавак билән челиңлар.
• Күйниң асасий аһаңини «ля» нотисиға селиңлар.
• Қайси сизик күйниң тәсвирини баянлайды?

Баһалаш.

- «Уссул ойнайли» нахшинини қандақ орунлидиңлар?
- Нахшини орунлиғанда қандақ тосалғулар болди?

8-дәрис

Қизиқ тапшурұқлар

1-тапшурұқ. Тәтқиқат.

Нотилар узақлиғи

		Пұтүн нота
♩	♩	Йерим нота

					Төртлүк нота	
					Сәккизлик нота	
Бир-гә	Икки-гә	Үч-кә	Төрт-кә		Санаш	

Нота – музықилиқ тавушларниң йезилиш бәлгүсі.

- **Пұтұн нота.** Униң оттуриси боялмиған, узақлиғи көләмлик. Узақлиғи «бир-гә, икки-гә, үч-кә, төрт-кә» дәп санилиду.
- **Йерим нота.** Оттуриси боялмиған, таяқчиси бар. Бу нотиниң узақлиғи пұтұн нотиға қариганда икки һәссә қисқа.
- **Төртлүк нота.** Оттуриси боялған, таяқчиси бар. Йерим нотиниң узақлиғидин икки һәссә қисқа.
- **Сәккизлик нота.** Оттуриси боялған, қошумчә таяқчиси бар. Узақлиғи төртлүк нотиниң узақлиғидин икки һәссә қисқа.

- ?**
- Муәллим челип бәргән аһаң үзүндилириниң ритмини санаңлар.
 - Қандақ нота узақлиғи билән йезилғинини ейтип беріңлар.
 - Нота узақлиғини атап, чавак билән көрситиңлар.

2-тапшурұқ. Тәһлил. Орунлаш.

 Ямғұр
(қисқа қайтурма)

Жаң	-	быр,	жаң	-	быр,	жау - жау.
Көк	би	-	ең	-	ді	cay - cay.

?! Қисқа қайтурмини муәллим көрсәткән тәләпләр бойичә үгининчалар.

- Муәллимнин қолиға қарап, қисқа қайтурмини синипиңлар билән биллә ейтінчлар.
- Қисқа қайтурмини қайтилап ейтқанда, чавак билән яки урма әсвап билән челип, һиссиятлиқ орунлаңлар.

3-тапшурұқ. Тиңшаш. Тәһлил.

 Тепишкақ ритмлар
(дидақтикалық оюн)

Шәрти. Синипиңлар билән биллә видеодискини көрүңлар. Муәллим бәргән тапшурұқтарни рети билән орунлаңлар.

 Наркескен уссули

- ?! •** Бу уссул силәргә өткән дәристин тонуш. Видеодискини қайтилап көрүңлар. Асасий аһаңини «ля» нотисиға селип ейтип, ритмини аста қол билән чавак челип ойнаңлар.
- Схемидин күйнин ритмини дұрус төпип, чавак челип көрситиңлар.

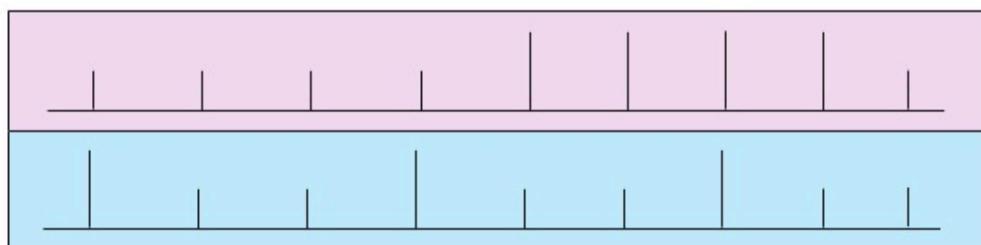

Сеғиндим Алмутамни (үзүндә)

Сөзи: С. Оспановниң
Музыкасы: А. Қоразбаевниң

- ?! •** Видеодискини көрүңлар. Вальс ритмини өз оюңлар-
чә пластикилиқ чирайлиқ һәрикәт билән селиңлар.
• Вальс ритмини чавак яки урма әсваплар билән аста
иҗра қилиңлар.
• Төвәндики рәсимгә асаслинип, вальсниң ритмини
тепиңлар, чавак билән көрситиңлар.

Мән қазақмән

Сөзи: Н. Өмірбайниң
Музыкасы: Ж. Төлебайниң

?!

- Видеодискидик көрүнгүш немә тоғрисида?
- «Мән қазақмән» нахиси ейтилған пәйттә, сәптә жүргүшкә боламду?
- Нахша қайтурмисиниң ритмиға путунларни марш билән бесип көрситиңдар.

Қайтурмиси:

Мен қазақпын,
Бойымдағы қан – қазақ.
Мен қазақпын,
Мен шырқайтын ән – қазақ.

Бір қазақтың
Бақыты мен бағына,
Бар жанымен
Қуанса екен бар қазақ.

Сәптә жүрүшниң түрини «марш», «парад» дәп атайду.

Марш мұзықиси көп əһвалда һәрбий, сәлтәнәтлик мәйрәмлик тәдбирләрдә орунлини-ду.

Вальс – икки адәмниң жүплишип ойнайдыған уссули. Уссулниң ритми көпинчә бир, икки, үч сани бойичә санилиду.

4-тапшурүқ. Ижадий иш.

Секирил музикалық рәсимләр

(дидақтикалық оюн)

Шәрти. Берилгән рәсимләрниң ичидин то- нуш музыкини тепип, намини атаңлар. Нахшиниң биринчи куплетини ейтип беріңлар. Күй яки ус- сул музықиси тоғрилиқ чүшәнгиниңларни ейтип беришкә тиришиңлар.

Баһалаш.

- «Ямғұр» нахисиниң қисқа қайтurmисини қандақ орунлидиңлар?
- Нотилар узақлиғи тоғрисида қандақ чүшәнчә алдиңлар?
- Ритм тоғрисида немини чүшәнмидиңлар?

3. МЕНИҢ АИЛӘМ ВӘ ДОСТЛИРИМ

Бөләктин:

- аиләнлардик қизиқ пәйтләр һәккидә пикирлишип, музыкилиқ чөчәкләрни тиңшап, тәһлил қилишни;
- достлириңлар билән пикирлишип, музыкилиқ салам йоллашни;
- өй һайванлириниң авазлирини селиштурушуни, адәмгә тәккүзидиған пайдиси һәккидә паранлишишни;
- нотиларниң йезилиш қаидиси билән ейтилиши, тавуш күчини көрситидиған қаттиқ, аста, пәйдин-пәй аста, пәйдин-пәй қаттиқ бәлгүлирини ажритишни;
- нотиға қарап, аһаң ейтишни;
- ихчам шеир тұзғуп, аһаң чиқиришни

үгинисиләр.

Музыкилиқ сават:

- нота сизиклири;
- нотиларниң йезилиши;
- нотиларниң атилиши билән аңлиниши;
- соль ачқучи;
- регистр.

Музыкилиқ аталғулар билән чүшәнчиләр:

- форте;
- пиано;
- куплет;
- қайтурма.

9-дәрис

Аилә чөчәклири

1-тапшурұқ. Пикирлишиш.

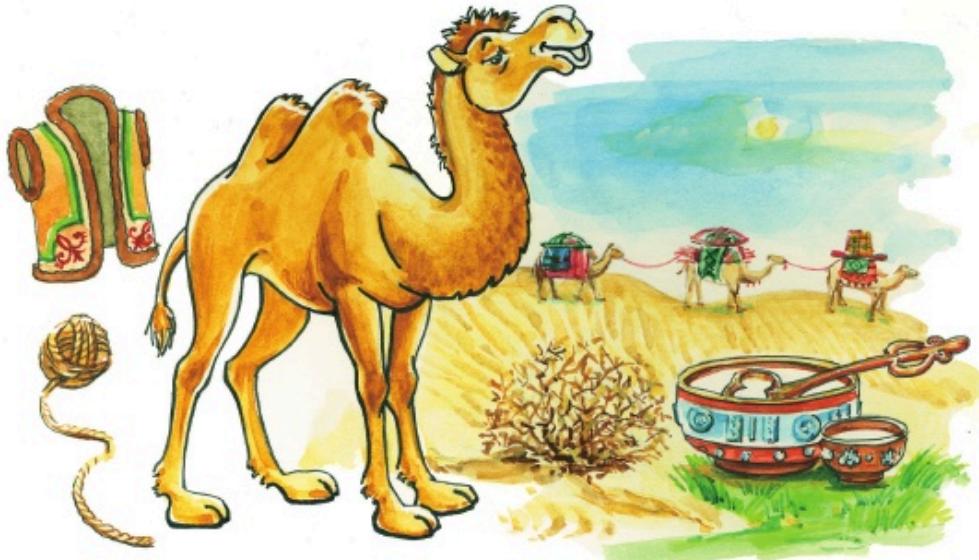
 Адәмгә әң үеқин, әң қиммәт – у аилә. Аиләңларда силәр әркіләйсиләр, биллә хошал болисиләр. Адәттә, момилар билән бовилар нәврилиригә чөчәк оқуп беришни яхши көриду. Мошундақ чөчәкләрниң бири – «Жил бешини талашқан һайванлар» чөчиғи. Чөчәкниң ейтилишини сәл өзгәртип, униңға шеир билән нахша қошайли.

 Қедими заманда һайванлар жил беши болушни талишипту. Төгә: «Мән еғир жүк көтирип, жирақтарға баримән. Ач қалдим дәп, арпа, су соримаймән. Жил беши болушқа мән лайиқ!» – дәп маҳтинипту.

2-тапшурұқ. Тиңашаш. Нахша ейтиш.

 Төгининқ нахшиси

Сөзи: Р. Наурызбаеваниң
Музыкиси: Ш. Қулманованиң

Төгә, Төгә, Төгә мән.
Һайванларниң хили мән.
Ким тәң келәр боюмға
Жил бешиға лайиқ мән.

 Шу чағда қой дәйду: «Мән болмисам, қазақлар өйини немә билән япатти? Жұнумдин кигиз басиду, кийим тикиду, ағамча, жип өрүйду. Сұтұмдин қурт, май алиду. Чарвичилиққа мениңдин пайдилиқ һайван йоқ».

Қойни әгишип кәлгән қозичақму чидимай, өз ойини билдүриду.

Қозичақниң нахшиси

Сөзи: Р. Наурызбаеваниң

Музыкиси: Ш. Қулманованиң

Қозичиғи мән қойниң,
Йешил чөпкә тойдум мән.
Жил беши болушқа,
Әлвәттә, лайиқ мән.

З-тапшурүқ. Тәтқиқат.

?! Чөчәктин алған тәсиратиңдар билән үч қәһриманниң авазини ейтеп беріңдер.

Төгинин қелин (төвән) бом аваз билән:

Мән төгимән: «Бө-бө».

Қойни оттура аваз билән:

Мән қоймән: «Мә-мә».

Қозичақни инчикә, пәс аваз билән:

Мән қозичақмән: «М-ә-ә, м-ә-ә».

Силәр орунлиған һайванларниң авази түрлүк егизликтә ейтилди. Музыкида мошундақ жуқури, оттура, төвәнки тавуш егизлигини **регистр** дәп атайду.

?! • Әнди мошу һайванларниң авазлирини нота билән ейтип көрәйли.

Төгә До До	Кой Ми Ми	Козичак Соль Соль
--	---	---

Елипбә А һәрипидин башланса, нотиларни үгиниш До тавушидин башлиниду. Нотилар бәш сизиқниң қатариға йезилиду.

До нотиси – биринчи сизиқниң астиға йеқин қошумчә кичик сизиққа йезилиду:

Баһалаш.

- Қайси чөчәк қәһриманиниң авазини дурус орунлап көрсәттиңлар?
- *До, ми, соль* нотилирини ениқлашта қандақ қийинчилиқлар болди?

10-дәрис

Мениң достлирим

1-тапшурүқ. Нахша ейтиш.

Әзиз достлирим!

Сөзи вә музыкиси: И. Кибировниң

Биз мәктәптә оқуымиз,
Муәллимни тиңшаймиз.
Келәчәк бәхит үчүн,
Дайим әла оқуымиз.

Қайтурмиси:

Әзиз достлирим,
Мәктивимизгә рәхмәт.
Әзиз достлирим,
Ата-аниға рәхмәт.
Кәлгин, достлар, ойнайли
Мәктәпниму ойлайли.
Оюнға көп берилип,
Оқуштин биз қалмайли.

Қайтурмиси:

Әзиз достлирим,
Мәктивимизгә рәхмәт.
Әзиз достлирим,
Ата-аниға рәхмәт.

- ?! •** «Әзиз достлирим» нахисини тиңшиғанда, қандақ тәсират алдинғалар?

- Синипдашлириңлар билән биллә дост тоғрисида пикерлишиңлар.
- «Әзиз достлирим» нахисиниң мәзмунини диққәт қилип орунлаңлар.

Музыкалық аһаңнама ипадилик орунлашқа болиду. Мәсилән: қаттиқ, аста, пәйдин-пәй қаттиқ, пәйдин-пәй аста (астилитип). Уни мәхсус музыкалық бәлгүләр билән ипадиләйду. Улар **динамикилиқ бәлгүләр** дәп атилиду.

Динамика грек тилидін «күчәйтиш» дегендеген мәнани билдүриду.

Динамика музыкалық тавуш күчини азайтиш яки күчәйтиш дәрижисини көрситиду. Музыкалық әсәрләрдә динамика итальян тилида бәлгүлиниду.

Динамикилиқ бәлгүләр

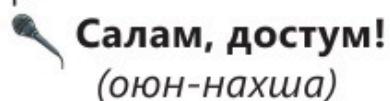
<i>Ейтимиши</i>	<i>Йезилиши</i>	<i>Мәнаси</i>
форте	<i>f</i>	қаттиқ, күчлүк
пиано	<i>p</i>	аста

- Нахшинин қурлиридики сөзләрни төвәндик тәләпләргә мувапиқ орунлаңлар.

<i>piano</i>	Хошал-хорам ойнап,
<i>forte</i>	Биллә күлүп, яйрап,
<i>piano</i>	Жүридиған мошундақ,
<i>forte</i>	Достлирим бар әжайип.

2-тапшурұқ. Ижадий иш.

?! Икки топқа бөлүнүп, «Салам, достум!» нахша-оюниға қатнишиңдар.

Салам, достум! (оюн-nahsha)

Сә - лем, до - сым, қа - лай - сың?
Жақ - сы, до - сым, жағ - да - йым.

Нота сизиқлирида йезилған нотиниң намини ипадиләйдиған бәлгү болиду. У бәлгүни соль ачқучи яки скрипка ачқучи дәп атайду. Сәвәви ачқуч иккінчи сизиқтиki соль нотисидин башлап йезилиду.

Дәрисликтиki вә видеодискидикі ачқучниң йезилишиға дикқәт қилиңдар.

3-тапшурұқ. Импровизация.

?! • Мәктәптиki устазлириңдар билән берилгән ноталарни аһаңға селип саламлишиңдар.

Саламлишиш (оюн-нахша)

Сә - ле - мет - сіз бе, а - гай!
Сә - ле - мет - сіз бе, а - пай!

- Балилар, саламлишиш арқилиқ биз һәрқачан өңдерға һөрмәт, кичикләргә иззәт көрситимиз.

Баһалаш.

- «Салам, достум!» наххисини қандақ орунлидиңлар?

до ре ми фа соль

- *Фа, ре* нотилирини ениқлашта қандақ қийинчиликтер болди?

11-дәрис

Мениң кичик достлириим

1-тапшурүқ. Тәтқиқат.

Балилар! Силәрни ата-анаңлар гайида әркилитип, «қозам», «ботилиғим», «қозичиғим», «қулунум» дәп, түрлүк сөйүмлүк малларниң нами билән атайду. Һайванлар минсә – машина, ичсә – уссулуқ, йесә – тамақ, кийсә – кийим. Һазир қолға үгәткән өй һайванлири көп: тошқан, тоху, ишт, мөшүк вә башқилар. Шундақла өзәңларға тонуш көплигән һайванларму бар: илпиз, бөрә,

түлкө, ақбөкән, суғур, ташпақа, чашқан. Улар Қазақстанда наһайити көп.

«Өй һайванлирини төпиңлар» оюни

2-тапшурұқ. Тиңашаш.

- «Жил беши болушни талашқан һайванлар» чөчиги-ниң йеңи қәһримани билән тонушиңлар.

Атниң нахиси

Сөзи: Р. Наурызбаеваниң
Музыкиси: Ш. Қулманованиң

Жираққа чепип баримән,
Адәмниң тилини тапимән.
Пайдиси мол илқимән,
Жил беши мән болимән.

?! •

- Атниң адәмгә қандақ пайдиси бар?
- Ат аһаңиниң ритмини қол билән, әсваплар билән (қоңғурақ, дап) челип көрситиңлар.

- Рәсимдикі қайси әсвап уруп челиниду?

баян

КОВУЗ

дутар

дан

Конфигурац

3-тапшуруқ. Нахша ейтиш. Пикирлишиш.

Тайчиғим

(Хәлиқ нахшиси)

Тайчиғимәй, тайчиғим
Көзи пал-пал тайчиғим.
Түки тал-тал тайчиғим,
Қулақлири қәләмдәк,
Қүйруғи бар әләмдәк.

Һә, кокули үқидәк –
Яйли тик аш көкидәк.
Қашқиси бар тумарчә –
Мәйдә-көкси ромалчә.

- ?! • Нахшинин қуплети билән қайтурмисини үгининىлар.
• Нахшинин мәзмұниға дикқат қилинлар.

- Тайчақ қайси нахваниң балиси?
- «Атниң нахиси» вә «Тайчиғим» нахшилири ритминиң қайсиси нахшиға, қайсиси марш ритмиға йеқин?

Баһалаш.

- Қайси нахшини яхши тәриплидиңлар?
- «Тайчиғим» нахисини ейтқанда қандақ тосалғулар болди?

12-дәрис

Көңүллүк вақиә

1-тапшурук. Тәһлил. Орунлаш.

 Һасан акиси билән мәлидики бовамомилириниң өйигә сәйлә қилип бариду. У бовисиниң өйидә мәшүк, һойлидики ишт вә ғораз билән достлишип үлгирипту.

Күндә сәһәрдә мөшүк, ишт, ғораз һасанниң тاماқ беришini күтиду. Бир күни һасан қаттиқ чарчап, ухлап қалиду. Сәһәрдә қосиғи ачқан ғораз һасанни «қо-қо-қо- қоқ» дәп чақириду. һасан униңға оханмайду, иштма «һав-һав» дәп һавишиptу. Уларни көргөн мөшүк һасанниң қешиға келип, «мияв» дәп охитипту.

Пикирләшкән вақиәни нахшиға селип көрәйли.

Ритмлиқ оюн

Музыкасы: Н. Мирмановниң

һасан ухлап ятти,
Қаттиқ уйқуға кәтти.
Әтигәндін достлири
Уни охитип һарди.
Ғораз турди қичқирип,
Қоқ-қоқ-қоқ.
Иштму турди
һавшип,
һав-һав-һав.
Турмиғачқа орнидин,
Мөшүк кәлди миявлап,
Мияв-мияв.

- Шеирни оқуғанда, қолунларни тизиндерға аста уруп олтириңлар.
- ?! • Вақиәни шеирға айландурғанда, ритм пәйда болғинини байқидиңларму? Ритм шеирдиму, музыкидиму болиду.

2-тапшурұқ. Орунлаш.

?! «Ритмлиқ оюн» шеирини аһаңға қошуп орунлаңдар. Төрт топқа бөлүнгүлар. Форазниң, иштниң авазини ейтидиған топлар чавак челип (1-гә, 2-гә) олтириду:

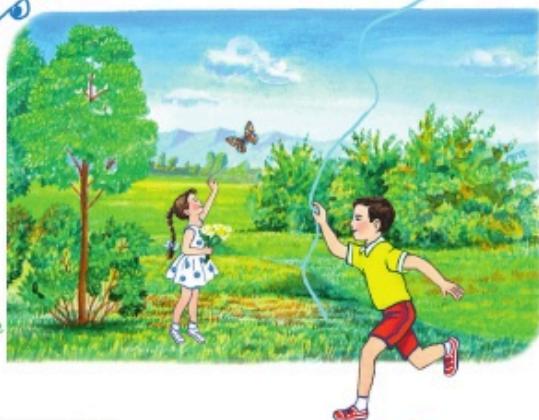
- *Биринчи топ* – «Ритмлиқ оюн» шеир құрлырини аһаңға қошуп орунлайды.
- *Иккінчи топ* – оюн аһаңиниң ритмини қол билән яки урма әсвал билән чалиду. Форазниң үнини чиқириду.
- *Үчинчи топ* – оюн аһаңиниң ритмини қоллири билән яки урма әсвал билән чалиду. Иштниң үнини чиқириду.
- *Төртінчи топ* – оюн аһаңиниң ритминиң қоллири билән яки урма әсвал билән чалиду. Мөшүкниң «мияв» дегендеген тавушинила дәйдү (1, 2, 3-кә уруп орунлайды).

3-тапшурұқ. Ижадий иш.

Баһалаш.

- «Ритмлиқ оюндики» қайси қәһриманниң аһаңини яхши орунлидиңлар?
- Қайси қәһриманниң аһаңиниң ритмини орунлашта қийинчиліктер болды?

4. БИЗНИ ҚОРШИҒАН АЛӘМ

Бөләктин:

- қоршиған аләм билән тонушуп, тәбиәт һадисилири һәкүмдә пикирлишишни;
- һава райини күзитишни, ямғұр тамчилірини ритм билән көрситишни;
- булақниң шидирлишини музыка арқилиқ беришни;
- сунинң, деңиз долқунлиринин қозғилишини ипадиләшни;
- музыка арқилиқ берилгән тәбиәтни тәсвирләшни

үгинисиләр.

Музыкилиқ сават:

- музыкилиқ әсвап;
- уруп чалидиған әсвап;
- сәккизлик, төртлүк нотилар;
- ля, си нотиси;
- ижра қилиш.

Музыкилиқ аталғулар билән чүшәнчиләр:

- күйчи-композитор;
- импровизация;
- крещендо;
- диминуэндо;
- шавқунлуқ әсваплар.

13-дәрис

Һава райи

1-тапшуруқ. Музыка тиңшаш. Пикирлишиш.

Ямғур

Музыкиси: Б. Аманжоловниң

Силәргә қандақ һава райи яқиду?

- Рәсимләрдә тәбиәт билән һава райинин қандақ һадисилири тәсвирләнгән?
- Тиңшиған музыкаңлар рәсимләрниң қайсисиға йеқин?

2-тапшуруқ. Нахша ейтиш.

Ямғур

(инглиз нахиси)

Сөзи: Т. Тоқжановниң

1. Ямғур, яғмай, тохтап тур,
Өп-чөрәңгә қарап тур.

Һасан допни ойнисун,
Һөл болуп у кәтмисун.

2. Ямғур, яғмай, тохтап тур,
Өп-чөрәңгә қарап тур.
Айгүл гүлләрни жиғсун,
Һөл болуп у кәтмисун.

?! «Ямғур» нахисини сөзи билән қошуп ейтиңлар.

- «Ямғур» нахисиниң икки қурини нота билән ейтиңлар.

Жаң-быр, жау - май, тоқ - тай тұр, Ай - на - ла - на қа -рай тұр.

- **Ля** нотиси нәччинчи сизиқтар арисида йезилған?

З-тапшурук. Ижадий иш.

- «Ямғур» нахисида ейтилған балилар исимлириниң орниға өзәңларниң яки синипдашлириңларниң исимлирини қоюп ейтиңлар.

- «Ямғур» нахисиға челиңлар.

Ям	-	ғур	тох	-	тап	
			яғ	-	май,	тур
						
						
						

Баһалаш.

- «Ямғур» нахисини ейтқанда, қандақ тапқұрлук көрситәлидим?
- Нахшини чалғанда, қандақ тосалғулар болди?

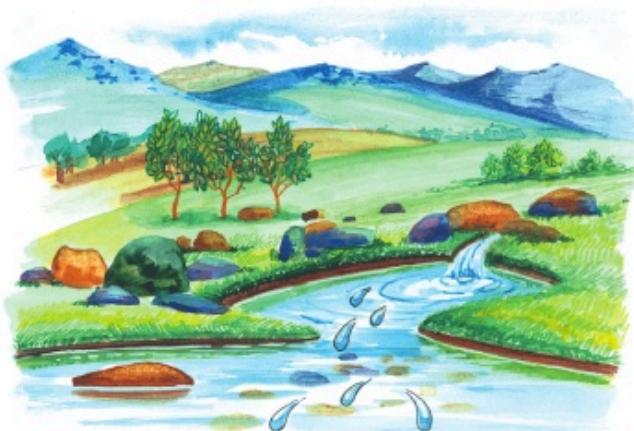

1-тапшурүк. Тиңшаш.

Музыка: М. Сагатовниң

 Кичик бир мәлидә тағдики ташлар чүшүп, кичиккинә булақнинә көзини йепип ташлайды. Бир тамча су қечип қуттулуп, қандақла болмисун, кериндашлирини құтқузушқа киришиду. У Күндин, булуттін, шамалдин ярдәм сорап, адәмләргә йәткүзүшни

илтимас қилиду. Ярдәмгә көлгән адәмләр булақниң көзини ечип, сутамчилириниң хошаллиғиға қизиқип қарайды.

- ?! •** Тиңшиған музыкидин булақниң еқиши билән шилдирлишини аңлидиңларму?
- Мақалларниң мәнаси һәкүидә синипдашлириңлар билән пикирлишиңлар:

1. Булиғи болмиса, дәрияму тартылар.
2. Булақ көрсәң, көзини ач.
3. Булаққа булақ қошулса, «гезәк биз» дәйду,
Көлгә көл қошулса, «деңиз биз» дәйду.

2-тапшурук. Тәтқиқат.

Тиниқ күйдә айлинип,
Чайқалди деңиз мундақла.

Иссиқ шамал – йәл кәлди,
Долқунлап деңиз тәврәнди.

Қаттиқ долқун пәйда боп,
Қирғақларға урулди.

- ?! •** Рәсимләр билән шеир қурлириға диққәт қилиңлар.
• Рәсимдә деңизниң қандақ һалити тәсвиrlәнгән дәп ойлайсиләр?
• Деңиздикى долқунниң үч түрлүк һалитигә мувапиқ келидиған динамикилиқ бәлгүләрни атаңлар (крешендо, диминуэндо).

Динамикилиқ бәлгүләр

Ейтилиши	Йезилиши тамғиси	Мәнаси
крещендо	\\\\\\	Пәйдин-пәй күчәйтиш
диминуэндо	\\\\\\\\	Пәйдин-пәй астилитиш

З-тапшурұқ. Орунлаш.

Сылдыр бұлақ

Сөзи: А. Рахметовниң

Музықиси: Т. Тоқжановниң, Ү. Ерниязовниң

1. Сылдыр қағып бұлағым,	2. Тазарады пейілің,
Жағасында құрағым.	Ашылады зейінің.
Асыр салып ойнаймын,	Табиғаты тамаша,
Басып шалғын, құрағын.	Баурайды бір мейірім.

Қайтурмиси:

Мәлдір суы жылғалап,
Аққаны әсем, жылдам-ақ.
Барлық бала айнала,
Тамашалап жүр қарап.

- ?! •** Нахшинин ғүгінинде куплеттердегі өзекілдіктердің нотасынан көрсетілгендей болады.
- «Сылдыр бұлақ» нахшиның қайтурмисидегі өзекілдіктердің нотасынан көрсетілгендей болады.

- Ля нотасынан көрсетілгендей болады.

Баһалаш.

- Деңиздикі долқуннин үч түрлүк һалитинин қайсисынан дұрус көрсөттіндер?
- «Сылдыр бұлақ» нахшиның қандайды орунлидім?
- Ля, си нотасынан көрсетілгендей болады.

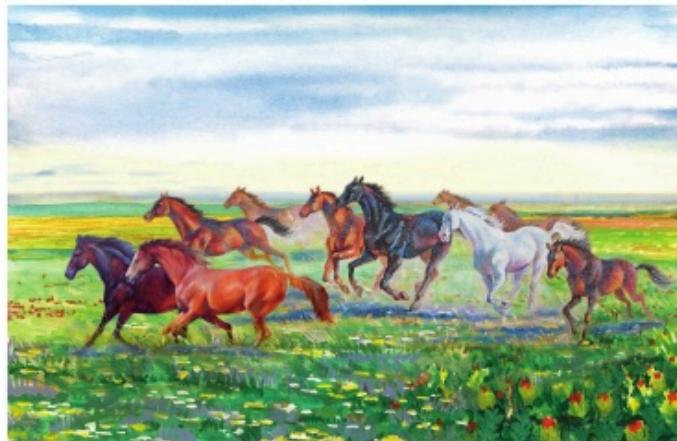
15-дәрис

Музықидики тәбиәт рәсими

1-тапшурұқ. Тиңшаш.

Сарыарқа

Қурманғазиниң күйі

- Тиңшиған музықилиқ әсәрдин алған тәсиратиң ларға йеқін рәсимни таллаңлар. Немә үчүн уни таллиғиниңларни синипдашлириңлар билән пикерлишиңлар.

 «Сарыарқа» күйини қазақ хәлқининң улук күйчи-композитори Қурманғазы Сағырбаев язған.

 Таң

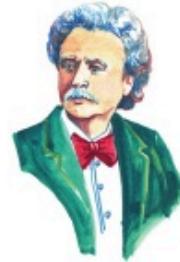
Музыкасы: Эдвард Григниң

?! Көзүңларни жумуп, сәһәр пәйтини көз алдиңларға кәлтүрүңлар.

- Музыкидикі сәһәр пәйтини тәсвиirlәйдіған тавуш күчини динамикилиқ бәлгүләр арқилиқ көрситиңлар.

 «Таң» музыкилиқ әсәрини атақлиқ норвег композитори **Эдвард Григ** язған.

2-тапшурұқ. Тәтқиқат.

? «Сарыарқа» билән «Таң» музыкилиқ әсәрлиридә көп пайдилинілған музыкилиқ әсвапларни атаңлар.

Дутар – уйғур хәлқинин тарлық музыкилиқ әсвави.

Флейта – пүвдәп чалидиған музыкилиқ әсвап.

3-тапшурұқ. Орунлаш.

«Сылдыр бұлақ» нахисинин иккінчи куплетини қайтилаңлар.

Баһалаш.

- «Сарыарқа» билән «Таң» музыкилиқ әсәрлиридә пайдилинілған әсвапларниң қайсисини дурус көрсөттиңлар?

16-дәрис

Йеңи жилға соға

1-тапшурұқ. Орунлаш.

 Һәр жили айләңлар, достлириңлар йеңи жилни тақәтсизлик билән күтиду. Өзәңларму мәктәптика Йеңи жил мәйримигә йеңи нахша, йеңи уссул тәйярлайсиләр.

Йеңи жил

Сөзи: Ә. Исламниң

Музыкасы: И. Исаевниң

1. Аппақ, аппақ қар яғди,
Өп-чөрини қар япти.

Тәбиэт яғлиқ таңди,
Хуш күлүп таңму атти.

Бизгә бәхит әкеләр,
Йүзләргә нур төкүләр.
Йеңи жилим – Йеңи жил
Әзизләймән, күлсүн дил!

?! «Йеңи жил» нахисини синипдашлириңлар билән
биллә орунлаңлар.

2-тапшурұқ. Тиңшаш. Орунлаш.

Ғұнчилар

Сөзи: Мәмнүнниң

1. Беғимизда, һойлида,
Һәрхил гүлләр көп шунчә.
Ечилди бу баһарда,
Рәңму-рәңлик гүл ғұнчә.

Қизилгүл һәм әтиргүл,
Чечип бәкму хуш пурақ.
Күн нурида жылвә қип
Қозғар дилда иштияқ.

Таң сәһәрдә туруп мән,
Беғимизға қараймән.
Гүлләрниң хуш һидидин,
Раһәтлининп яйраймән.

Чүнки маңа охшаш у,
Яшнаватқан яш ғұнчә.
Гүлшән болар беғимиз,
Пәрвиш қылсақ биз шунчә.

**?! «Ғұнчилар» нахисиниң биринчи куплетини үгинин-
лар.**

Тепишмақлар

1. Өзи йоқтәк,
Үни оқтәк.
(Р...)

2. Көзгә көрүнмәй нахша ейтиду,
Авази унин көккә йетиду.
(Р...)

?! Тепишмақларниң жағавини тепиңлар.

3-тапшуруқ. Ижадий иш.

?! Рәсимләр көргәзмисигә қарап, музыкилиқ әсәрләрниң намини есиңләргә чүшириңлар.

4-тапшуруқ. «Аһаңни тепиңлар» оюни.

Арчиларда илинған оюнчуклар түридикى нотиларни аһаңға селип, тонуш нахшиларни тепиңлар.

5. СӘРІТ

Бөләктин:

- музыкини тәләпләргә мувалиқ тиңшашни вә пикирлишишни;
- нахшиларни тәләпләргә мувалиқ орунлашни;
- музыкилиқ саватиңларни йетилдүрүшни;
- тапшурұқлар бойичә өз оюңларни ейтишни;
- түрлүк оюнларға қатнишип, билиминдарни мукәммәлләштүрүшни

үгинисиләр.

Музыкилиқ сават:

- музыкидики тәбиэт тәсвири;
- нотилар егизлиги;
- темп;
- динамикилиқ бәлгүләр.

Музыкилиқ аталғулар билән чүшәнчиләр:

- аста темп;
- оттура темп;
- илдам темп;
- тавуш егизлиги.

17-дәрис

Музыкалық сәйлә

1-тапшурұқ. Тиңашаш. Тәһлил.

?! Синипинұлар билән биллә «Жаңғал музыкиси» деген видеодискини көрүңлар. Соалларға жағап беріңлар.

- Силәр жаңғалда болдуңларму?
- Видеодиск немә тоғрисида?
- Видеодискиниң нами мазмуниға лайиқму?
- Йеңи нахша билән тонушуңлар вә үгинин්лар.

2-тапшурұқ. Тиңашаш. Орунлаш.

Каккук

(nahsha-ojon)

Сөзи: Г. Мәмәдинованиң

Музыкиси: И. Мәсимовниң

1. Таң сәһәрдә шох каккук,
Әркин һармай сайрайду.
Аңлап каккук сазини,
Көңлүм мениң яйрайду.
 2. Мәнму бағда, етизда
Әркин һармай сайраймән.
Ишта нахша ейтишта,
Шох каккукниң хилимән.
- Каккук, – дәп балилар бәш қетим тәкраплайду (андын музыка қоюлиду).
- Бу немә?
- Каккук, каккук, каккук, – дәп жаавап бериду балилар. Андин кейин «как-кук, как-кук, как-кук», – дәп алтә қетим чавак чалиду (музыка арисида, оттурисида вә ахирида ритмни тәкраплайду).

?!

- Нахшини үгиниш жәриянида муәллим көрсәткән сөзләрни топ билән биллә ейтىңлар.
- Нахшини сәһнилик көрүнүш түридә орунлаңлар.
- «Каккук» нахша-оюнини дурус ейталидиңларму?

3-тапшурұқ. Мәшиқ.

Саатниң тилидәк

(мәшиқ)

Саатниң тилидәк егилип оңға бир,
Саатниң тилидәк егилип солға бир.
Оң аяқ, сол аяқ, оң аяқ, сол аяқ,
Мәшиқ оңай-рақ, мәшиқ оңай-рақ.

соль	соль	соль	соль	соль	соль
ми	ми	ми	ми	ми	ми
Са - ат - ниң ти - ли - дәк е - ги-лип оң-ға бир.					
ля	ля	ля	си	си	си
			фа	фа	фа
			ми	ми	ми
Са - ат - ниң ти - ли - дәк е - ги - лип сол-ға бир.					

?! Мәшиқни үгининұлар.

- Сөзини ениқ, ипадилик, аһаңини таза ейтиңлар, но-тилар егизлигини қол билән көрситиңлар.
- Мәшиқни үгәнгәндін кейин, орнуңлардин туруп, көрсәткән һәрикәтләрни синип билән биллә орунлаңлар.
- Мәшиқни дап әсвави билән челиңлар.

Баһалаш.

- «Жаңгалға сәйлә» нахша-оюнини қандақ орунлидиңлар?
- Нахша-оюнни орунлиғанда қандақ қийинчилиқтар болди?
- «Саатниң тилидәк» шеири бойичә мәшиқләнгәндә, қайси тапшурұқни дурус орунлалмидиңлар?

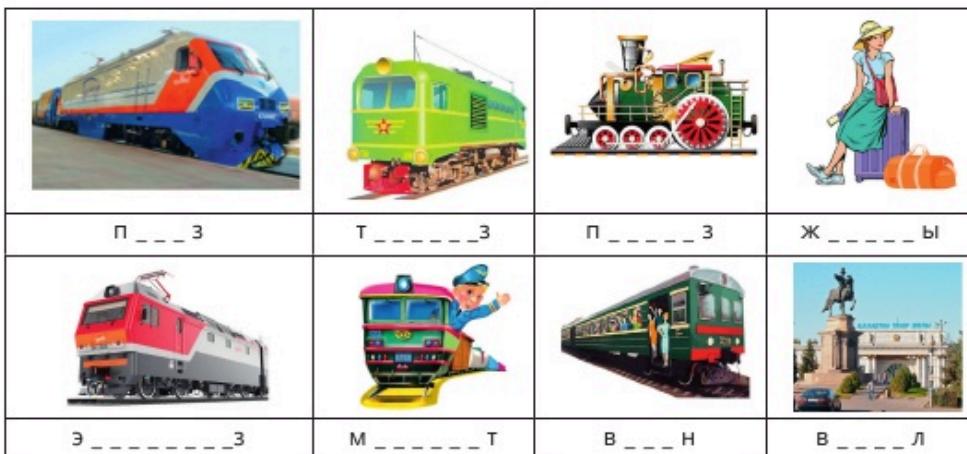

1-тапшурұқ. Тәтқиқат.

 Поезд билән сәпәргә чиқиши наһайити қызық. Болупму тәтил вақтида ата-анаңлар билән биллә чирайлиқ, әжайип йәрләргә сәяһет қилған яхши. Силәр поездға үшүп көрдүңларму? Бүгүн дәристә көңүллүк поездға олтирип, сәяһеткә чиқайли.

?!

- Поездниң қандақ түрлири бар?
- Синипиңлар билән биллә видеодискини көрүп, пикерлишиңлар.
- Төвәндикى сүрәтләргө лайик сөзләрни луғаттин телиңлар вә пикерлишиңлар.

Луғат

вагон	паровоз
вокзал	поезд
йолувчи	тепловоз
машинист	электровоз

2-тапшурұқ. Нахша үгининдер.

Арман

Сөзи: Т. Намәтовниң

Музыкасы: И. Исаевниң

Әгәр болуп қалсам қуш,
һава бойлап учаттим.
Жирақтикаи достларни
Сеғинғанда қучаттим.

Болсам әгәр машинист,
Йоллар бойлап жүрәттим.
Кәң аләмдә немә бар,
һәммисини көрәттим.

- ?! •** Нахшини мұәллимниң тәливидегі мувапиқ үгініңдар.
- Нахшиниң мәзмұниға вә кәйпиятиға қарап, синипиңдар билән биллә һиссиятлиқ ейтишқа тиришиңдар.
- Биринчи куплеттікі «Әгәр болуп қалсам қуш» дегендеген қурниң ритмини чавак арқылың көрситіңдар.

3-тапшурұқ. Тәһлил.

Музықидики темп

 Композитор әсәрниң мәзмунини тиңшиғучиға йәткүзүш үчүн, музықилиқ бәдий васитиләрни пайдилиниду. Силәр биринчи чаректин башлап мошу бәдий васитиләргә ятидиған тавуш егизлиги (жуқури, оттура, төвән), тавуш узақлиғи, тавуш нәқиши (тембр) вә ритм тоғрисида үшәнчә алдыңдар. Музыкиниң бәдийлигини бейитидиған йәнә бир васитә – темп.

Темп музықилиқ әсәрниң орунлаш вақтидикі илдамлиқни көрситиду. Темп ***аста*, *оттура*, *илдам*** болиду.

- ?! •** «Арман» нахисини йәнә бир қетим бешидин ахиріғичә диққәт қоюп тиңшаңдар. Нахшиниң һәр куплетиниң орунлинишиға вә мәзмұниға көңүл бөлүңдар.

Соалларға жавап беріңдар, пикерлишиңдар.

- Нахша қандақ темп билән орунланди?
- Нахшида қандақ динамикалық бәлгүләр бар?
- Нахшиниң мәзмұни немә тоғрисида?

Баһалаш.

- «Арман» нахисини қандақ орунлидиңлар?
- Нахшини орунлиғанда қандақ қийинчилиқлар болди?
- Дәристә өткән бәдиий васитиләр йеңи нахшини үгинишиңларға вә орунлишиңларға қандақ тәсир қилди?

19-дәрис

Ат билән сәйлә

1-тапшурұқ. Орунлаш. Әхбарат издәш.

?! «Арман» нахисини есінгеләргә чүширип, қайтилаңлар вә синипиңлар билән биллә бәдиий васитиләрни пайдилинип, һиссиятлиқ орунлаңлар.

- Тепишмақни йешиңлар, дәристә үгинидиған нахшиниң намиға лайиқ келидиған сөзләрни тизимдин төпип, орниға қоюңлар.

T	a	й	ч	а	қ
		p		a	
K			K		T

1. ата
2. чөләк
3. қәнт
4. ат
5. тамақ
6. йәр

2-тапшурұқ. Нахша үгининәлар.

Тайчиғим

(Уйғур хәлиқ нахшиси)

Ала етим бир күни,
Түғуп бәрди жерән тай.
Көзлириму йекимлиқ,
Нур чачқандәк худди ай.

Ялаштуруп аниси,
Жүрәр уни емитип.
Жерән тейим ойнайды
Кәң яйлақта қийғитип.

- ?! Нахшини мұәллимниң тәливигә мувапиқ үгининىңдар.**
- Кәйпиятиға қарап, синипиңлар билән биллә һиссият-лиқ орунлаңлар.
 - Нахшинин ритмини чавак челип, топ билән орунлаң-лар.

3-тапшурұқ. Тиңашаш. Тәһиліл.

 «Сама» уссули
(үйғур халқиниң қедимиий уссули)

- ?! Видеодискидін «Сама» уссулини көрүңлар.**
- Наххисини тиңшанылар, униң аһаңи, ритми, темпи тоғрисида пикерлишиңлар.
 - Бу уссулда әрләрниң мәрданә-мәртлигини, батур-луғини ипадиләйдиған һәрикәтләрни һис қилип, нахшинин аһаңиға қарап, шу һәрикәтләрни қайтилаң-лар вә пикерлишиңлар.

Баһалаш.

- «Тайчиғим» наххисини қандақ орунлидинىңдар?
- Нахшини орунлиғанда қандақ қийинчилиқлар бол-ди?
- «Сама» уссулини ойниғанда, қайси тапшурұқни дурус орунлалмидинىңлар?

20-дәрис
Яйлақта сәпәр

1-тапшуруқ. Тәһлил.

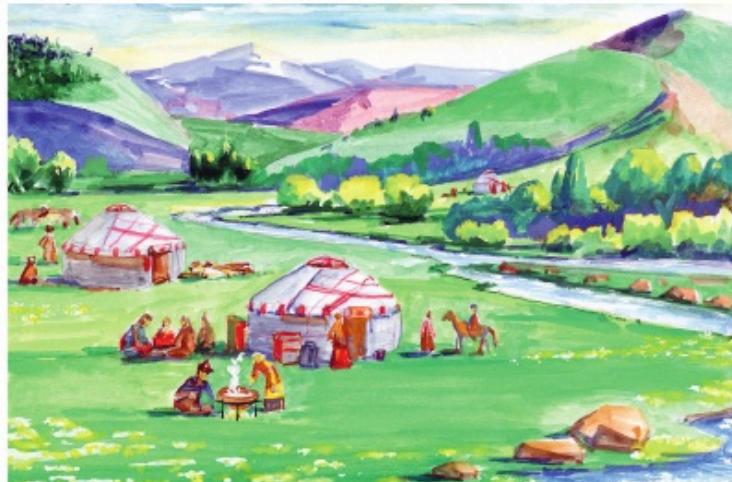
?! Синипиңлар билән биллә «Асы жайлауы» дегән видеодискини көрүңлар. Эстә қалған көрүнүшләрни ейтеп беринුлар. Соалларға жавап беринුлар.

- Видеодискида жилниң қайси пәсли тәсвиrlәнгән?
- Адәмләр немә билән шуғуллиниватиду?
- Яйлақта отлап жүргән өй һайванлирини атаңлар.
- Тикилгән кигиз өй барму?
- Яйлақта силәр немә қиласаттыңлар?

2- тапшуруқ. Тиңашаш. Тәһлил.

M. Хамзинниң қүйи

?! • Соалларға жавап беринුлар.
• Күй қандақ кәйпиятта орунланди?
• Қайси бояқлар әсәрниң кәйпиятини тәсвиrlәйду?

3- тапшурғы. Ижадий иш.

«Яйлаққа баримән» (оюн)

Шәрти. Оқуғучилар төрт топқа бөлүниду. Һәр топ яйлаққа бериш үчүн, машина таллайду. Мәсилән, биринчи топ поезд билән бариду. Иккінчи топ машина билән бариду. Үчинчи топ атқа миниду, төртінчи топ пиядә бариду.

Һәр топ яйлаққа қандақ барғини тоғрисида қизиқ вақиә қураштуруп, сәһнилик көрүнгүш арқилиқ тонуштурулум өткүзиду.

Һәр топ өзлири таллаваған музыкисини қойиду. Меңиш **темпини** (тарқитиш қәғәзлирини пайдилиніп) көрситиду: **аста, алдиримай, илдам, наһайити илдам**. Тонуштурулум давамида оқуғучилар музыклиқ шавқунлуқ әсвапларни, интернеттін елинған материал, пантомима, уссул билән тонуш нахшиларни пайдиланса болиду.

?! «Сәяһет» мавзусиниң ахирқи дәриси болғачқа, барлық үгәнгән нахшилар ихчам концертта қайтилиниду.

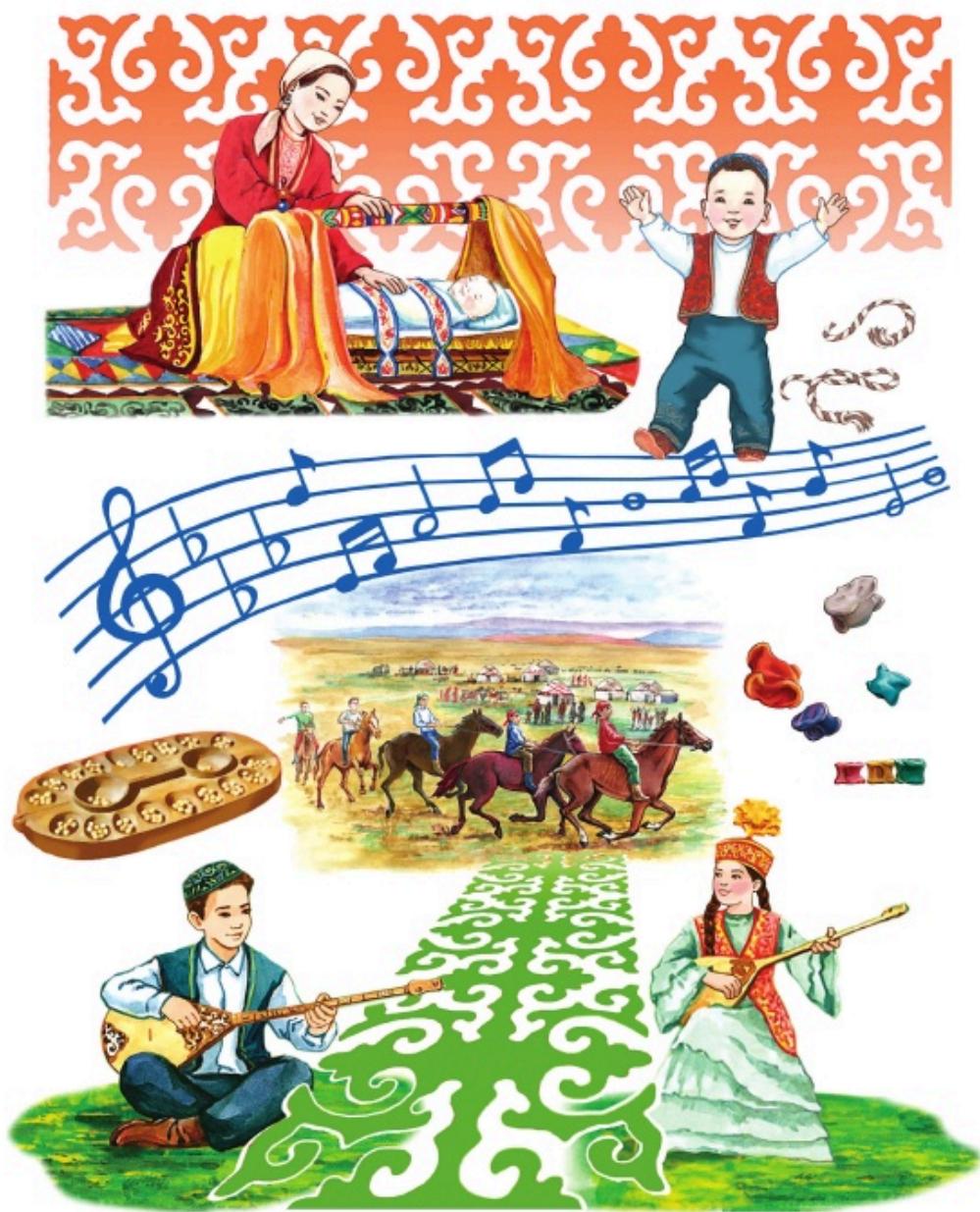
Тәләпләр:

- Нахшиларни ениқ, һиссиятлиқ ейтиш керәк.
- Коллектив билән биллә нахша ейтқанда, бир-бируни тиңшап, муәллимниң дирижёрлиқ һәрикәтлири бойичә орунлаш һаҗәт.

Баһалаш.

- Нахшиларни қандақ орунлидим?
- Нахшиларни орунлиғанда, қандақ қийинчиликлар болди?

6. УРП-АДЭТ ВЭ ЕГИЗ ЭДЭБИЯТИ

Бөләктин:

- музыкини тәләпкә мувапиқ тиңшашни, пи-кирлишишни, тәтқиқ қилишни;
- нахшиларни тәләпкә мувапиқ һиссиятлиқ орунлашни;
- музыкилиқ саватлиқни йетилдүрүшни;
- тапшуруқлар бойичә пикирлишишни;
- түрлүк оюнларға қатнишип, билим елишни;
- хәлиқ музыкиси тоғрисида чүшәнчиләрни

үгінисиләр.

Музыкилиқ сават:

- тонуштуруш мәрасими;
- төрт түлүк малға беғишенған нахшилар;
- ривайәт;
- чөчәк.

Музыкилиқ аталғулар билән чүшәнчиләр:

- тембр;
- домбра;
- орунлиғучи;
- тиңшиғучи.

21-дәрис

Балиларға беғишланған нахшилар

1-тапшурұқ. Тиңашаш. Тәһлил.

 Уйғур хәлқиниң һаятида нахша билән саз алаһидә орун алиду. Музыка арқилиқ биз атабовилиримизниң турмуш-адәтлирини билимиз. Музыка адәмләрниң туғулған йеригә, тәбиәткә дегендеген муһәббитини йәткүзиду. Хәлқимиздә балиларға беғишланған нахшилар көп. Мошундақ нахшиларниң бири – «Бовақни бәзлимәк».

Бовақни бәзлимәк

(уйғур хәлиқ нахшиси)

Әлләй, балам, әлләй,
Ухланң, балам, әлләй.
Һазир ухлайдиған вақ, әлләй,
Әркін өсідиған чағ, әлләй.

- ?! Видеодискидикі көрунүшни диққет билән қарап, нахшини тиңшаңлар.**
- Нахшини тиңшиғанда аһаңыға, сөзиге көңүл бөлүңлар.
 - Құшәнгиниңларни ейтеп беріңлар.

 Дүнияға йеңи кәлгән бовақниң ата-аниси билән йеқинлири бөшүк тойини қилиду. Яшлар жиғилип, нахша ейтеп, саз челип, һәртүрлүк оюнларни ойнайду, вақитни көңүллүк өткүзиду. Кәлгән меһманлар «мубарәк болсун» дәп тиләк ейтиду.

Бөшүк – бовақ ятидиған жиһаз.

2-тапшурұқ. Нахша үгиниш.

 Бовақ бир яшқа кәлгәндә дәсләп қәдәм басиду. Униңға: «Тез меңип кәтсун!», «Жүгрүк болсун!», «Бәхитлик болсун!» – дәп яхши тиләкләр ейтиду. Сәби «тәй-тәй» маңиду.

«Тәй-тәй нахиси» (үйғур хәлиқ нахиси)

Оғул балиға:

Тәй-тәй, тайчақ,
Бас, бас чамdap –
Бир-бир атлап....

Қизчаққа:

Тәй-тәй, қизчақ,
Қолида қочақ,
Бойнида мончақ,
Ағзи оймақ...
Өзи созмақ,
Қилиғи омақ...

«Тәй-тәй нахиси» нарәсидә ақ йоллуқ болсун,
тез меңип кәтсун, дегән нийәт билән ейтилған.

?! «Тәй-тәй нахшини» тиңшашылар. Соалларға жарап берінчлар.

Оғул балиға қандақ нахша ейтимиуду? Мәтиндін мисал кәлтүрүңлар.

Қиз балиғичу?

- Синипиңлар билән биллә схемиға қарап, нахшини үгининчлар, муәллимниң тәләплирини орунлаңлар.

(Ля) (Ля)
соль соль соль
до

Тәй - тәй, тай - чақ, тай - чақ,
соль соль соль
фа фа фа
ми

Қо - ли - да мон - чақ.

З-тапшурұқ. Ижадий иш.

Кимниң авази?

(дидактикалық оюн)

Шәрти. Оюналдида муәллим силәргә бәштүрлүк карточка тарқитиду. Һәрбир қәғәзде бовақ, қиз, ана, ата, моминиң сүрити селинған. Аудиодискиға йезилған адәм авазлири қошулиду. Аңлиған адәмниң авазиға қарап, берилгән карточканиң бирини көтирисиләр вә пикерлиши силәр.

Тембр – адәм авазиниң яки музықилиқ әсвап үниниң алаһидилиги.

Оюнниң ахирида мұаллим «тембр» дегән сөзгә чүшәнчә бериду.

Баһалаш.

- «Тәй-тәй нахисини» қандақ орунлидиңлар?
- Нахшини орунлиғанда қандақ қийинчилиқтар болди?

22-дәрис

Малға беғишиләнған нахшилар билән күйләр

1-тапшурук. Тиңашаш. Тәһлил.

Қедимдин қазақ хәлқиниң һаятида мал өнімдері орун алған. Малға тәгә, ат, қой, кала ятиду. Хәлиқ уларни қәдирләп, көплигөн шеир, ривайәт-чөчәкләр, мақал-тәмсилләр билән тәпишмақларни беғишиләнған. Өзиниң түйғусини нахша билән күй арқылы өткүзгән.

Мошундақ нахшиларниң бири – «Мални төлини әмгүзүшкә чақириш» вә «Малниң төллинишини қандақ атайду?».

?! Нахшиларни муәллимниң ярдими билән тиңшаңлар вә пикирлишиңлар.

- Нахшилар немә тоғрисида?
- Синипиңлар билән биллә «Мал билән тонушуш» видеодискусини көрүп, оюндарни ейтеп беріңлар.

2-тапшурук. Нахшини үгиниш. Ижадий иш.

Малниң балилири қандақ атилиду?

Қойниң балиси – қоза.

Өшкә балиси – оғлақ.

Ешәк балиси – тәхәй	Төгә балиси – ботилақ.
(хотәк).	Тошқан балиси – бәжән.
Мәшүк балиси – аслан.	Toxy балиси – жұқә.
Ишт балиси – күчүк.	Иштниң кишиги – хор-хор,
Кала балиси – мозай.	Адәмниң кишиги пистәк.
Илқа балиси – тайчақ.	

?! Мәтингдики малниң балилири қандақ атилидекән?

Муәллимниң тәләплиріні орунлаңдар.

- Синипиңлар билән биллә нахша ейтип, һиссиятлик орунлашқа тиришиңлар.
 - Чақмақлардин мал балилириниң намини тегин්лар:

М **К** **К** **О**
 | | | |
 й а н к

Мални әмгүзүшкә чақириш (қазақ хәлиқ нахиси)

Биені құраулап, түйені көс-көстеп,
Сырыды аухаулап, ешкіні шөрелеп
Шақырып аламыз, сауамыз, бағамыз.

Авал нахшини диққет билән тиңшаңлар. Нахшинин қәйпияти қандақ?

аста	көңүллүк	муңлуқ	хошал	ойнақи
------	----------	--------	-------	--------

- Нахшини чирайлиқ, ипадилик, сөзлирини ениқ ейтиңлар.
- Нахшини оюн түридә синип билән биллә орунлаңлар.

Мални төлинин әмгүзүшкә чақириш (оюн)

Шәрти. Оюн алдида муәллим синипни икки топқа бөлиду. Биринчи топ нахша қурлирини ейтиду. Иккинчи топ жавап сүпитетідә тәкраплайду. Нахшинин ахирини биллә орунлайду.

Үлгө:

Биринчи топ	Иккинчи топ
Бийигә қурақ селип,	Қиры, қиры, қиры,
Төгини көс-көсләп,	Көс-көс, көс-көс.
Калини һав-һавлап,	Һав-һав-һав.
Өшкениң чөрә-чөрәдәп	Чөрә-чөрә, чөрә.
Мални чақиримиз,	
Сағимиз, бақимиз.	

З-тапшуруқ. Тиңашаш. Тәһлил.

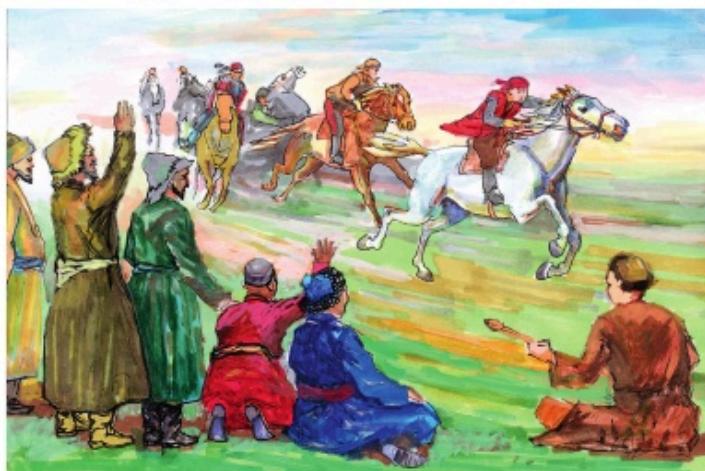
Тепеңкөк

(қазақ хәлиқ күйи)

Ривайәтни тиңшаңлар.

Қедимий заманда бир кәмбәғәл жигитниң ялғуз ети болған екән. Бир күни соң тойда жигит етини бәйгигә салиду.

Бәйгидин келидиған аттарниң йолини ториған жигит дөң бешіға чиқип, бир күй чалиду. Күйдә Тепеңкөкни:

– Һайт-чу, Тепеңкөк! Ярайсән, Тепеңкөк,
Һә кокулин үқидәк, Яйлиң тик аш көкидәк, –

дәп махтайду.

Күйни аңлиған Тепеңкөккә күч қошулуп, һәм мисини кәйнидә қалдуруп, пәллигә биринчи болуп йетип кәлгән екән. Кәмбәғәл жигитниң Тепеңкөкі бәйгидин йеңип, абройи көтирилипту.

?! Күйни тиңшаңлар. Соалларға жақап беріңдер.

- Күй қандақ кәйпиятта орунланды?
- Қайси рәңләр күйниң кәйпиятини тәсвиrlәйдү?

Баһалаш.

- «Малниң төллиши қандақ атилиду?» нахисини қандақ орунлидиндар?
- Нахшини орунлиғанда қандақ қийинчиликтер болди?

23-дәрис

Музықидики хәлиқ оюнлири

1-тапшурұқ. Тәтқиқат. Тәһлил.

Ата-бовилиримиздин қалған есил мираварниң бири – миллий оюнлар. Хәлқимиздә һәртүрлүк оюнлар бар. Шуларниң ичиңде балиларға беғишлиған оюнларму нүрғұн.

- ?! • Оюн дегинимиз немә?**
- Қандақ оюнларни билисиләр?
 - Видеодискидин «Учти-учти» оюнини көрүңдер.

Учти-учти

(оюн)

Шәрти. Оюнниң бешіда оқығучиларниң ари-сидин башлиғучи сайлиниду. Силәр өз орнуңларға олтирип, башлиғучиниң сөзини диққет билән тиңшаңлар. Учидаған нәрсә ейтилидиған болса, қолуңларни жуқури көтирисиләр. Учмайдыған нәрсә

ейтилидиған болса, қолуңларни көтәрмәйсиләр.
Хаталашқан бала шеир яки нахша ейтип бериду.

Икки қетим йеңілсә, жәриман шәрти иккі һәссә
өсиду. Мәсилән, мундақ сөзләр ейтилиду:

- Учти-учти, қүшқач учти! (қол көтирилиду)
- Учти-учти, дәптәр учти! (қол көтирилмәйду)
- Учти-учти, қарға учти! (қол көтирилиду)
- Учти-учти, һарву учти! (қол көтирилмәйду)

2-тапшурұқ. Нахша үгиниш.

Гүлхан

Сөзи: И. Бәхтияниң
Музыкасы: И. Исаевниң

Жұрұңлар, достлар,
Көлгө барайлуқ.
Отунни догилап,
Гүлхан яқайлуқ.

Яққан гүлханлар
Йорутсун көлни.
Нахша ейтайли
Тутушуп қолни.

Таза һавада
Ойнап кетәйли.
Гөзәл өлкігә
Рәхмәт ейтайли.

- ?! •** Нахшини тиңشاңлар, мәзмунини тәһил қилиңлар.
• Тәләпләргө мувапиқ нахшини орунлаңлар.

3-тапшурұқ. Тиңшаш. Тәһил.

Көкпар

Сөзи: Ж. Жақыпбаевниң
Музыкасы: А. Исағулованиң

 Көкпар – қазақ хәлқиниң миллий ат спорты оюнлириниң бири. Көкпар күч-ғәйрәтни, чидамлиқни, қәйсәрликни вә әпчилликни қелиплаштуриду.

Оюн – көңгүл көтириш паалийитиниң бир түри. Оюн адәмни қизиқтуруп, әмгәк қилишқа, билим елишқа, ижадийити билән әқлини тәрәккүй әткүзүшкә, тән-саламәтлигини яхшилашқа үгитиду.

Баһалаш.

- «Гүлхан» нахшинини қандақ орунлидинлар?
- Нахшини орунлиғанда қандақ қийинчиліктер болди?
- Қазақ хәлқиниң миллий оюнлири тоғрисида немә билдиңлар?

24-дәрис

Ривайәт-чөчәкләр вә музыка

1-тапшурүк. Тиңшаш. Тәһлил.

Қазақ хәлқиниң ривайәт-чөчәклириниң өзгичә мәнаси бар. Улар адәмниң турмуш-тирик-чилигини, тәбиәткә вә Вәтәнгә дегән муһәббити-ни баян қилиду.

Ривайәт – мәлум бир вақиәниң хиялийға қарығанда һәқиқәткә йеқин түри.

Чөчәк – еғиз әдәбиятиниң қедимий жанри, адәмләрниң хиялидин келип чиққан вақиәләр.

Ақсақ қулан

(қазақ хәлиқ күйи)

Өткөн заманда әл башқурған берәһим хан өмүр сүрүпту. Бир күни униң тәнһа оғли овға чиқидиған болту.

Хан оғли үйүрдикі қуланниң бирини етип, яридар қилиду. У ат билән қоғлап йәткәндә, қулан жүгрәп келип, ханниң оғлинин төпип өлтүриду.

Хан бу пажиәни туюпту: «ким баламни өлди дәп ейтса, униң гелигә қоғушунни еритип қуйғузимән» дәпту.

Хан нөкәрлири шу әлниң мәшһүр күйчисигә келип, ханзадиниң вапатини ханға қандақ аңлитиш керәклиги һәкқидә мәслихәт сорапту. Күйчи хан сарийиға келип, қайғулуқ хәвәрни күй арқилиқ йәткүзиду. Балисиниң қаза болғанлиғини уқсан хан домбриниң үзлүгигә қоғушун еритип қуйғузиду.

?!

- «Ақсақ қулан» ривайәт-чөчигини тиңشاңлар.
- «Ақсақ қулан» хәлиқ күйини тиңшаңлар.
- Күй қандақ кәйпиятта орунланды?
- Чақмақлардин вәзийәткә мувапиқ келидиған тәриплімә тепиңлар. Өз оюңларни ейтип беріңлар.

көңүл-лүк	муң-лүк	хошал	қайғулуқ	ғәмсиз
-----------	---------	-------	----------	--------

2-тапшурұқ. Тәтқиқат.

Дутарниң қурулуши

Дутарниң қулиғини бурап, саз қилимиз.

Достлириңни башлап кәл,
Андин кейин челип бәр.

Дутар – уйғур хәлқиниң музықилиқ әсвави.

Саз чалидиған адәмни сазәндә дәп атайду.
Күй чалидиған адәмни күйчи дәп атайду.
Музықини тиңшайдиған адәмни тиңшиғучи
дәп атайду.

3-тапшурұқ. Нахша ейтиш.

 Достлук вальси

(«Жил беши ким болиду?» намлиқ музыкилиқ
чөчәктин)

Сөзи: Р. Наурызбаеваниң
Музыкиси: Ш. Қулманованиң

Чашқан, кала, илпиз, тошқан,
қолулә, илан, ат, қой,
маймун, тоху, ишт, тоңғуз,
Санап, ядлап, билип қой.

?! «Жил беши болушни талашқан һайванлар» намлиқ чөчәкни биләмсиләр?

- Чөчәкни видеодискидин көрүңлар.
- Чөчәктә қандақ һайванлар тоғрисида ейтилған?
- һайванлар немини талашти?
- Ахираидә ким йәнди?
- Йеңи үгәнгән нахшида чөчәктә аталған һайванлар барму?
- Нахшини қайтилап, чирайлық, һиссиятлық орунлаңлар. Вальс ритмини аста чавак билән челиңлар.
- Немишкә үгәнгән нахшаңлар «Достлук вальси» дәп атилиду?

Баһалаш.

- «Достлук вальси» нахисини қандақ орунлидиңлар?
- Нахшини ейтқанда, қандақ қийинчилиқлар болди?
- Қазақ хәлқиниң қандақ ривайәт, чөчәклирини билдинුлар?

25-дәрис

Норуз кәлди!

1-тапшурүқ. Ой селиш.

 Норуз – жил беши. 22-норузда күн билән түн тәңлишиду. Норуз мәйримини силәр қандақ тойлайсиләр? Башқа мәйрәмләр билән селиштурғанда, униң аләнидиллиги немидә дәп ойлайсиләр?

2-тапшурұқ. Нахша орунлаш.

♪ **Норуз кәлди**

Сөзи: Харабатийниң
Музыкасы: С. Зейналовниң

Норуз кәлди жаһанға,
Жаһан болди әрзанлик.
Яғдиләр абинисән,
Буғдайлар болар данлиқ.

Гүлләр қисип қиз-оғул,
Әгир қояр бөкини.
Мәжәлис қилип ойнишар,
Ачар көңүл мұлкини.

- ?! Нахшини** муәллимниң тәливигә мувапиқ үгинин්дар. Нахшиниң мәзмұніға вә кәйпиятиға қарап, синипиңдар билән биллә һиссиятлиқ ейтін්дар. Соалларға жауап берін්дар.
- Немишкә Норуз мәйримини «ьеңи жил» дәп атайду?
 - Норузни Қазақстандикі хәлиқләр қандақ қарши алиду?
 - Норузда адәмләр бир-биригә қандақ тиләкләр ейтиду?

3-тапшурұқ. Ижадий иш.

Норуз – жил беши

(концертқа тәйярлик)

Шәрти. 1. «Норуз кәлди» нахисиниң иккінчи куплетини үгинин්дар. Топ билән пикерлишиңдар. Топ билән биллә нахшиниң ритмини сақлап, дурус дегән сөзләрни лайықлаштуруп қошуңдар.

«Норуз кәлди ...,
Жаһан болди
Яғдиләр ...,
Буғдайлар болар ...».

2. Йеңи нахшинин мәтінини топ билән биллә ейтиңлар, музыкалық әсвапниң жор болушида орунлаңлар.

3. Нахшини һиссиятлиқ орунлаш үчүн, динамикалық бәлгүләрни сақлаңлар. Динамикалық бәлгүси бар карточкilarни пайдилинишқа болиду.

4. Яхши орунланған шеирни баһалайду.

?! Мошу дәрисниң иккінчи йерими дәрис-концерт түридә өткүзүлиду. Үгәнгән нахшилардин концерт программисини түзүп, униңға синипиңлар билән паал қатнишиңлар.

Баһалаш.

- «Норуз кәлди» нахисини қандақ орунлидиңлар?
- Нахшини ейтқанда, қандақ қийинчиліктер болди?
- Норуз мәйрими тоғрисида немә билдиңлар?

7. ТААМ ВӘ ШИРНИЛӘР

Бөләктин:

- пайдилиқ таамлар вә ширниләр билән тонушуп, уларға аһаң чиқиришни;
- таамларниң қандақ тәйярлинидиғанлиғини импровизация арқылы беришни;
- таамлар билән ширниләр һәкүмдиктән төпшемалдарни йешишни;
- нахшиниң куплети билән қайтурмисиниң егизлигини селиштурушни;
- йәл-йемишлиарниң рәңгини, тәмини, шәклини
- пәриқләшни;
- әсвапларниң түрини, челинишини, авазини пәриқләшни;
- йәл-йемишлиарниң сәпкә қоюп, ритмлик жүргүшини әсваплар билән челишни

үгинисиләр.

Музыкилиқ сават:

- тавуш егизлиги;
- он алтилик нота;
- уруп-силкип челинидиған әсваплар;
- пүвдәп челинидиған әсваплар.

Музыкилиқ аталғулар билән чүшәнчиләр:

- қовуз;
- дабыл;
- қонғурақ;
- жетиген.

26-дәрис

Таамлар музыка алимидә

1-тапшурүк. Тиңшаш. Орунлаш.

Нан һиди

Сөзи: М. Жәлиловниң

Музыкаси: И. Исаевниң

Апам – аддий бир навай,
Тонурға нан яқиду.
Нени билән у талай,
Инсанларни бақиду. 2 қетим

Нансиз һечким яшимас,
Яшимайду дохтурму.
Нанни йәргә ташлимас,
Яхши адәт, ухтуңму?!

- ?! • Рәссимдики дәстихан үстигә қоюлған таам түрлири билән ширниләрни атаңлар.**
- «Нан һиди» нахисиниң мәнасиға диққәт қилиңлар, аһаңини ядинларда сақлаңлар.
 - Нахшиниң биринчи вә иккинчи куплетидики тавуш егизлигини селиштуруңлар.
 - Нахшини һиссиятлиқ орунлаңлар.

1- тапшурұқ. Тәтқиқат. Орунлаш.

Таам билән ширниләр түрини қандақ тәйярлайдиғанлиғи тоғрисида билгүңлар кәлсә, импровизация оюниға қатнишиңлар.

- ?! • Таблицидики көк рәңлик сөзләргә лайиқ қызил рәң билән берилгән сөзләрни мәнасиға қарап қоюп орунлаңлар.**
- Нахша-оюни. «Нан һиди» нахисини аһаңға селип ейтіңлар.

Биринчи куплет:	
Боғусақ, һәй, боғусақ,	
Отқа, суға	пишқан боғусақ
Тәми ағзиндін кәтмәйду	
Майға, чайға	пишқан қовурдақ
Иккинчи куплет:	
Қимиз, шубат, сұзмә, қетиқ	
Сүттин, балдин	һәммиси елинған
Алма, алича, өрүк – йемиш	
Ширниләр, таам,	сунулған, һей!

2- тапшурук. Ижадий иш. Тепишкарларни йешиш.

1. Төрт пути бар,
Жений оқ,
Кирмәйдиған өйи оқ.

2. Үсти – таш,
Асти – таш,
Оттуриси пишқан аш.

3. Өзи аппақ қардәк,
Чайға салсан, балдәк.

4. Йешил қуирүк, кек қуирүк,
Йәр астида бар беши.
Кимки уни тоғриса,
Ақар шуан көз йеши.

5. Теши қаттиқ һәм йешил,
Ичи татлиқ һәм қизил.

- Тепишмақларниң җававидики таамлар пайдилиқму?

Баһалаш.

- «Дәстихан» нахисини қандақ орунлидиңлар?
- Пайдилиқ таамлар тоғрисида немә билдин්лар?

1-тапшурүк. Тәтқиқат.

 Хәлқымиз меһман кәлсә, бир чинә чай бәрмәй әвәтмигән. Меһманларға әң яхши таамларни берип узатқан.

Силәр достлириңларға рәссимдики дәстихандин қандақ таамларни тәклип қилған болаттиңлар?

- ?! •** Тәклип қилған таамларни немә сәвәптин таллиғиниңларни ейтип беріңлар (*тәмлик, саламәтликкә пайдилик*).

2-тапшурүқ. Ижадий иш.

 Нан һиди
(нахша-оюн)

- ?! 1.** Рәссимдики дәстиханниң жуқұрқи вә төвәнки йериге қоюлған таамларға қараңлар. Һөрмәтлик меһминиңларға қандақ тәмлик таам тәклип қилаттыңлар?
- 2.** Дәстиханниң жуқұрисида орунлашқан таамларни аһаңға селип ейтип, синипдашлириңларға тәклип қилиңлар. Аһаңға «Нан һиди» нахисиниң биринчи қурини пайдилиниңлар.

Үлгө: «Һасан, мана боғусақ».

3. Әнди синипдашлириңларға дәстіханниниң төвәнкі тәрипігә қоюлған таамлар вә уссулуқ түрлирини тәклип қилиңлар. Аһаңниңму «Нан һиди» нахисинин иккінчи куплетидики биринчи қурини пайдилиніңлар.

Үлгө: «Дилназ, мана төрт алма».

♩ (сәккизлик) нотидин кейинки қисқа нота – ♪ (он алтилик) нота. Иккі он алтилик нота бир сәккизлик нотиниң узақлиғиға тәң.

З-тапшурұқ. Орунлаш.

Дехан

Сөзи: Х. Һәмраевниң
Музыкасы: И. Исаевниң

Әсли дехан муради –
Алтун ашлиқ яритиш.
Өзи елип бир сиқим,
Әлгә соға таритиш.

Таң сәһәрдин кәчкичә,
Ишләп, дехан һармайды.
Дехан нени һәр өйдә,
Қуяш болуп парлайды.

- ?! •** Нахшини үгининىлар, сөзигә көңүл бөлүңлар.
• Нахшида қандақ пайдилик таамлар аталған?

Баһалаш.

- Нахша аһаңиниң қайсисини жуқури, қайсисини төвән орунлидинىлар?

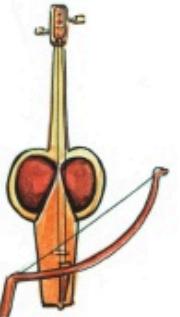
1-тапшурұқ. Муһакимә қилиш.

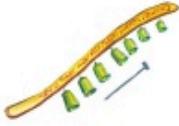
 Балилар бағчисида өсидиған хуш пурақ-лиқ һәм тәмлик йемишлар билән көктатларни һәммимиз яхши көримиз. Рәсимдә тәклип қилинған йемишларниң түри билән рәңгини, юмшақлиғи билән қаттиқлиғини, көләмини, тәмини тәсвирләп беріңлар. Мәсилән:

Йемишниң нами	Рәңги	Көләми	Қаттиқ-лиғи/ юмшақ-лиғи	Тәми
	йешил көкүч, серик, ақ-серик	созмақ, йоғанлиғи оттура	тутқанда қаттиқ, ичи юмшак	ширнилиқ, татлиқ
	қызыл, қоңур-қызыл	дүгләк, жүреккә охшайды нәшпүткә қарығанда кичик	юмшак	татли-ғираж, чүчүмәл
	йешил, серик, қызыл, күлрәң, қара	дүгләк, узун-созмақ	юмшак	ширнилиқ, татлиқ

2-тапшурұқ. Тәтқиқат.

- ?! •** Давулпаз, қонғурақ, қовуз әсваплирини новәт билән қолуңларға елип, синипиңларда челиңлар, әсвап тавушлириға дикқәт қилиңлар.
• Йемишларға бәргән тәриплимини пайдилинип, мұзықилиқ әсвапларғому тәриплімә беріңлар.
 Ярдәмгә төвәндіки үлгини пайдиланса болиду.

Мұзықилиқ әсвапниң нами	Шәкли	Қаттиқ-лиғи/ юмшақ-лиғи	Челиниши (чекип, уруп, пүвдәп, силкип, кәмәнчүк билән)	Әсвапни chalғанда аңлинидиған тавушлар
Қовуз 	Созмақ, нәшпүткә охшайды.	Қаттиқ яғачтың ясалған, үзлүгигә терә чапланған.	Кәмәнчүк билән сүркәп челиниду.	Кәмәнчүк билән chalғанда, чирайлық мұзықилиқ тавуш чиқиду.
Дутар 	Узун, беши дүгләк	Үжмә яғичидин ясалған	Қол билән чекип челиниду	Мұзықилиқ тавуш чиқиду

Дап 	Дүгләк, тоғриған алмиға охшайды.	Чәмбири яғачтн яси-лип, қош бети терә билән қапланған. Этрәпиға кичиккинә шилдирлақ есилған.	Қол билән уруп чалиду.	Урғанда жараң-лиған тавуш аңли-ниду.
Қонғурақ 	Узунирақ, созмақ. Үзүмгә охшайды.	Қаттиқ яғачтн ясалған. Яғичиниң жуқури тәри-пидин төвәнгә қарап соз-мақчә, кичик қонғурақлар илинған.	Қол вә мәхсус таяқчә билән уруп челиниду.	Урғанда жириң-лиған тавуш аңли-ниду.

3-тапшурұқ. Орунлаш.

Йәл-йемишлар

Сөзи: К. Қуатбаевниң

Музыкасы: Н. Жанаевниң

1. Мән өрүкмән, өрүкмән,
Бағ-бағчиниң көркимән.

2. Мән алмимән, алмимән,
Тетип көрүң – бал дәмим.
3. Мән алича, алича,
Күн көзини сөйимән.
4. Мән үзүммән, үзүммән,
Мончақ болуп тизилдим.

?! «Йәл-йемишлар» нахисини һиссиятлиқ орунлаңлар.

Баһалаш.

- Қайси музыкилиқ әсвапни яхши тәриплидиңлар?
- Қовуз әсвави тоғрисида немә билдиңлар?
- «Йәл-йемишлар» нахисини қандақ орунлидиңлар?

29-дәрис

Йәл-йемишлар

1-тапшуруқ. Музыка тиңшаш.

Бөлжұргән

Тағда өскән бөлжұргән,
Қирда өскән бөлжұргән.
Ақилирим болмиса,
Қәдиримни ким билгән?!

?! • «Бөлжұргән» нахиси хәлиқ арисида кәң тарқилип, ейтилип келиватиду. «Бөлжұргән» нахисини асасән қыздар орунлады. Нахшида ақилириниң сиңиллириға ғәмхор болидиғанлиғи ейтилған.

- Нахша қандақ орунланди (*аста, қаттиқ, көңгіллүк, көңгілсиз*)?
- Силәр тиңшиған «Бөлжүрген» нахшисиға қайси әсвал тәңкәш қилинған (*қовуз, домбра, қонғурақ, жетиген*)?

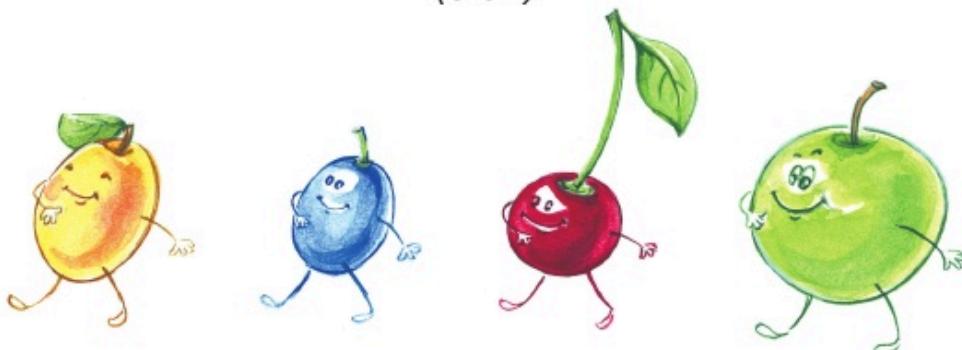
2-тапшурұқ. Тәтқиқат.

Музыкалық әсвалниң нами	Қаттиқлиғи/ юмшақлиғи	Челиниши (уруп, пүвдәп, силкип, кәмәнчүк билән)	Әсвални чалғанда аңлини-диған тавушлар
Жетиген 	Яғачтин ясилиду. Йәттә тар тартилиду.	Бармақ учи билән терип челиниду.	Назук, чирайлиқ музыкалық тавуш чиқиду.

3-тапшурұқ. Ижадий иш.

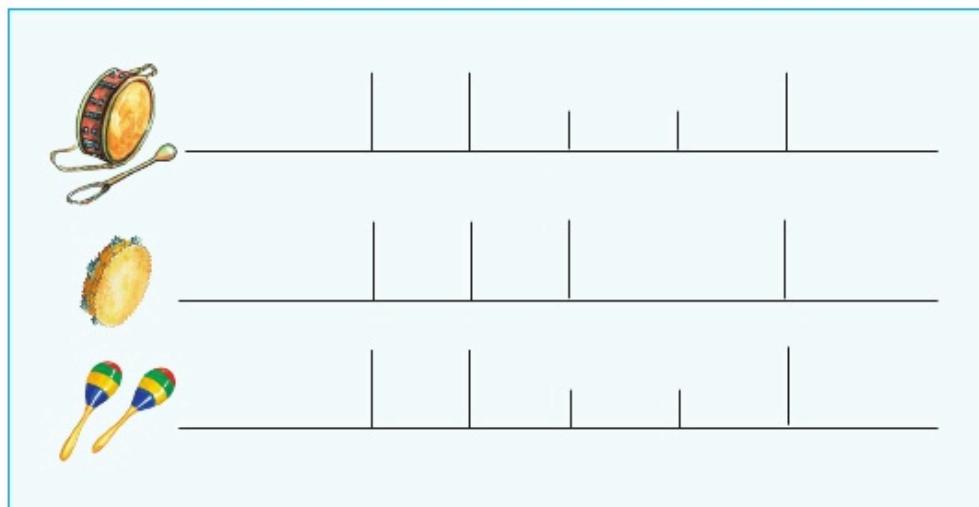
«Йәл-йемишлар марши»

(оюн)

?! «Йәл-йемишлар» нахисини қайтилаңлар, шеир құрлирини ядинларға чүшириңлар. Синипдашлириңлар билән үч топқа бөлүнүңлар.

- Биринчи топ «Йәл-йемишлар» нахисини орунлайду.
- Иккинчи топ нахша ритмиға сәп билән маңиду.
- Үчинчи топ нахшини төвәндикі ритмда музыкилиқ әсваллар билән яки чавак билән орунлайду.

Баһалаш.

- Бөләктіки қандақ нахшиларни яқтурдиңлар?
- Қандақ тапшуруқларни яхши орунлидинлар?

8. ТЕНИ САҚНИҢ – ЖӘНЕ САҚ

Бөләктин:

- музыка арқилиқ тәнни чиниқтурушни;
- саламәтликни сақлашниң пайдисини аһаң билән йәткүзүшни;
- айләвий сағламлиқниң әһмийитини үүшинишни;
- «айлә», «тәнсақлиқ» уқумлириға ениқлима беришни;
- мәктәптә, синипта сәһнилиқ қоюлумларни қоюшни

үгинисиләр.

Музыкилиқ сават:

- нахша ритми;
- октава;
- жор болуш;
- тавуш қатари.

Музыкилиқ аталғулар билән чүшәнчиләр:

- хор;
- йәккә орунлаш;
- фестиваль;
- сәһнилиқ қоюлум.

30-дәрис

Чиниқсаңлар, сағлам болисиләр

1-тапшурүқ. Тәтқиқат.

«Чиниқсаңлар, сағлам болисиләр» дегәнни қандақ чүшинисиләр? Чиниқишиң адәмниң соққа, иссиққа, түрлүк қийинчиликқа чидамлиғини ашуриду. Чиниқишиң түрлири көп:

- 1) таза һавада сәйлә қилиш;
- 2) суға чөмгүлгүш;
- 3) тәнхәрикәт вә спортлуқ мәшиқләрни орунлаш. Күндә туруп чиниқсаң, сағлам болуп өсисән.

?! • Силәр чиниқишиң қандақ түрлирини яқтурисиләр?

2-тапшурүқ. Орунлаш.

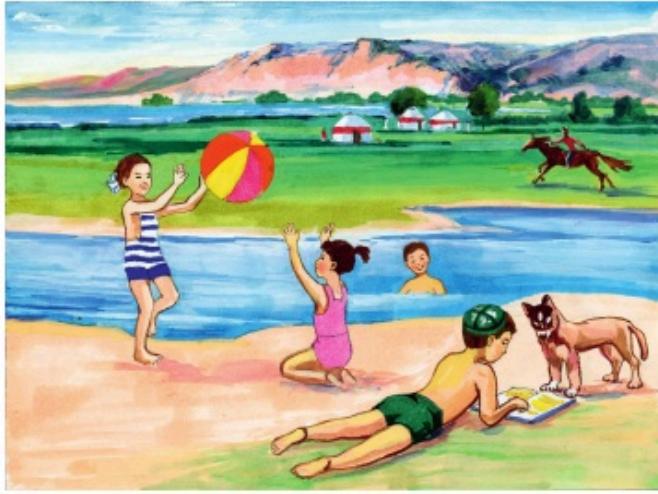
Һәммә қизиқ балиға

Сөзи: С. Турғынбекниң

Музыкасы: Д. Эбильдиновниң

Ат яйлида ойнаймән,
Чоңқур суда бойлаймән.
Күнгә көйүп, дәм елип,
Тән сақлиқни ойлаймән.

Яйлаққиму баримән,
Нахшиларни мән ейтип, }
Сәйлә қилип жүримән. } 2 қетим

?!

Әтигән туруп жүгрәймән,
Тән һәрикәт ясаймән.
Билимимни чиңдаймән,
Китап оқуп кечичә.

1. Нахшинин 1-куpletиниң сөзи билән аһаңини, қайтурмисини үгининىңлар.
2. Берилгән шеир қурулириниң мәзмұниға қарап, һәрикәтләрни орунлаңлар:
 - нахшинин қиришмисидә орнуңларда туруп, нахша ритми билән биллә меңип келиватқандәк һәрикәт қилиңлар;
 - нахшинин 1-қурида ат үстидә тизгинни тутуп турған һаләттә, нахша ритми билән мұрәнларни көтирип, чүширип, һәрикәтләрни көрситинىлар;
 - 2-қурида нахша ритми билән қолуңларни новәт билән алдиға созуп, үзүватқандәк һәрикәт қилиңлар;
 - үчинчи вә төртінчи қурулирида қолуңларни бойнұңларға артип, белінларни нахша ритми билән онға-солға бураңлар.

3-тапшурғұқ. Ижадий иш. Орунлаш.

?! Төвәндіки шеир құрлирини «хәммә қизиқ балиға» нахисинин аһаныға селиңлар, мәшиқ һәрикәтлинини өзәңлар ойлаштуруңлар.

Алға қәдәм басимән,
Артқа қәдәм басимән.
Қолни егиз көтирип,
Мундақ жумуп, ачимән.

Қайтурмиси:

Қарайличу талаға,
Барайличу қирғаққа, }
Хәммә қизиқ балиға. } 2 қетим

Оңға бурап боюнни,
Солға бурап боюнни,
Чиниқип биз турайли
Әмгәктин биз һармайли.

Қайтурмиси.

- Бу һәрикитиңлар музыкилық ритмға лайиқ келәмдү?

Баһалаш.

- Нахшидикі һәрикәтни музыкилық ритмға лайиқ қандақ орунлидиңлар?
- «Хәммә қизиқ балиға» нахисини ейтқанда қандақ қийинчилиқлар болди?

31-дәрис

Тән сақлиқ – зор байлық

1-тапшурүқ. Муһакимә қилиш.

 Бир күни һасан қаттиқ ағрип, аписи өйигө дохтур чақыртипту. Дохтур һасанға вақтида тамақлининп, нахша ейтишқа мәслихәт бәрди. Нахшиниң саламәтликкә қандақ пайдиси бар екәнлигини чүшәнмигән һасан музыка муәллимидин сораши ойлиди. Шунда муәллими:

«Мән саңа саламәтликниң яхши болушиниң йәттә сирини ечиp берәй, – деди. – Улар:

1. Тазилиқни сақлаш.

2. Күн тәртивигә риайә қилиш (*вақтида тамақлиниш, ухлаш, дәрискә тәйярлиниш*).

3. Дурус тамақлиниш.

4. Тәнни чиниқтуруш (*дәристә тик олтириш, суға чөмүлүш, спорт өмәклиригә қатнишиш, жүгрәш*).

5. Таза һавада сәйлә қилиш.

6. Әмгәк қилиш, сәвирчан вә өзигә ишәнчилик болуш.

7. Музыка тиңшаш вә нахша ейтиш яхши кәйпият беғишлийду, адәмгә яхши тәсир қилиду».

2-тапшурұқ. Ижадий иш. Орунлаш.

Саламәтликни сақлашниң йәттә сирини музыкилиқ аһаң арқилиқ йәткүзүндер.

6

- Бириңчи *до*-дин иккинчи *до*-ғиңчә тавуш қатарини таза орунлаңдар.

Иккى **до** (төвәнки-жуқурқи) нотиларниң арилиғини музыкида «**октава**» дәп атайду.

3-тапшурұқ. Орунлаш.

Ғүнчилар

Сөзи: Н. Һәсәнниң

Музыкасы: Н. Кибировниң

Мектәп – яшлиқ һаятниң
Әң чирайлиқ гүл беғи.

Илим-билим елишниң
Қайнап чиққан булиғи.

Гөзәл қызылар, ғунчилар,
Әлгә садиқ болуңлар.
Өсүп чиқти шу бағдин,
Лутпуллидәк оғланлар.

- ?! •** Нахшини көңүллүк орунлаңлар.

Баһалаш.

- Тени сақ болушниң йәттә сири тоғрисида немә билдиңлар?
- Йәттә нотини ретигә қарап қандақ орунлидинлар?

32-дәрис

Аилә саламәтлиги – чаңирақ байлиғи

1-тапшурүк. Тәтқиқат. Мұхакимә қилиш.

 Мәктәптиki дәрисиңлар билән саламәт-лигиңларға ғәмхор болидиған – у устазлириңлар. Өйдикі ғәмхорчинлар – ата-анаңлар, аиләңлар. Ата-анаңлар вақтида тамақлинишиңларни, уйқуңларни, дәрискә тәйярлиғиңларни тәкшүрәйду.

Кәйпиятиңларға көңүл бөлиду. Қазақ вә уйғур хәлиқлиридә һәрқандақ өйдә өз әвладиниң тән сақлиғини әң мұhim байлиқ дәп билгән.

Қазақ хәлқиниң әжәдади кигиз өй бөләклири ичидә чаңирақни алаһидә қәдиrlигән. Кигиз өйни тиккәндә, чаңирақни бақан билән көтириду. Униңға увықларни санчип, увық учини кереге башлириға бағлайду. Шу чағда Құн охшаш чирайлық гүмбәз шәкилдіki өй пәйда болиду.

?! Рәсимдә чаңирақни бақан билән бовиси көтирип туриду. Увықлирини дадиси билән балилири керегегә бағлап, орунлаштуруватиду. Буниң мәнаси немидә дәп ойлайсиләр?

- Аиләнәларни баһалаңлар, дайим кәйпиятиңлар үстүн болсун.
- «Тени сақниң – жени сақ» дегәнни есиңләрдә сақлаңлар!

2-тапшурұқ. Орунлаш.

Чәңирақ

Сөзи: *A. Рахметовниң*
Музықиси: *T. Тоқжановниң, Y. Ерниязовниң*

1. Шаңырағым – тірегім,
Мақтанып мен жүремін.
Босаға бас иіп,
Төрінде ойнап-күлемін.

Қайырмасы:

Керіледі кереге,
Уық шаншып тәбеле.
Шаңырақты қастерлеп,
Алсын үлгі, өнеге.

2. Жалғасып жол жүйесі,
Келер ырыс киесі.
Біз боламыз өскенде
Шаңырақтың иесі.

Қайырмасы.

- ?! •** Нахшини диққет билән тиңшаңлар вә орунлаңлар.
• Униң сөзи билән аһаңиға сәп селиңлар.

3-тапшурұқ. Ижадий иш. Тепиши мақни төпінұлар.

1. Дүгләк тор алған йолни варақтәк,
Яйсан, қатарлап сизған сизиктәк.
2. Кәлсәң, йолни ачиду,
Кәтсәң, йолни япиду.

3. Бир беши егилгән,
Бир беши учлуқ қирлиқ,
Қатар-қатар туруп,
Гүмбәз охшаш чәмбәрни
Көккө тикләп көтәрди.

4. Йоған чәмбәр чедири
Ақ яғлиққа оранди.

5. Охшайдиған чәмбәргә
Тамлири жиғилип, керилиду,
Жиһазлиқ кәң бөлмигә айлинип,
Төпидин юлтузлар көрүниду.

Баһалаш.

- «Аилә саламәтлиги – өйүмизниң байлиғи» тоғриси-да немә билдиңілар?
- «Чаңирақ» нахисини қандақ орунлидиңілар?

33-дәрис

Музыкалық чаңирақ

1-тапшурүк. Тәтқиқат.

- ?! 1.** 131-бәттики рәсимләргә қарап, өзәңлар үгәнгән музыклииқ әсәрләрни ядиңларға чүшириңлар. Уларни үгәнгән тәртип бойичә дурус йолини тәпип, музыклииқ чаңираққа апириңлар.
- 2.** Музыклииқ аталғуларниң ениқлимисини дурус лайиқлаштуруп ейтиңлар.

Аталғулар	Ениқлима
Хәлиқ нахиси	Тавуш күчини көрситидиған бәлгүләр
Күй	Нахшини язған адәмниң исми унтулуп, хәлиқ арисида кәң тарилип кәткән
Форте, пиано	Домбрида вә башқыму хәлиқ әсваплирида челинидиған музыклииқ әсәр

2-тапшурұқ. Ижадий иш. «Сәнъет фестивалиға» қатнишиңлар.

 Фестиваль – һәрқандақ сәнъет түрини, адәмләрниң утуқлирини көрситидиған мәйрәмлик тәдбир. Силәрму жил бойи үгәнгән нахшиларни достлириңлар билән биллә хор билән ейтип, йәккә нахша орунлап, әсвап билән ижра қилип, уссул ойнап, синипиңлар билән тәйярлайдиған қоюлумға қатнишиңлар.

«Сәнъет фестивали» намлиқ қоюлум

Үлгө:

Өтилидиған жай – мектеп, синип.

Безәш: мавзуға бағлиқ оқығучилар сизған рәсимвләр, жиққан фотоальбомлар, түрлүк рәңлик шарлар, плакатқа йезилған мақаллар, оқығучилар костюмлири, музыкилиқ чалғу әсваплар вә б.

Қатнашқучилар: риясәтчи, нахшичилар, хор, уссулчилар.

«Сарыарқа» күйи билән сәһнигә риясәтчи чиқиду.

Риясәтчи: – Әссаламуәләйкүм, һөрмәтлик устазлар, оқуғучилар вә меһманлар! «Сәнъәт фестивалиға» хуш кәпсиләр!

Мениң туғулған йерим, Вәтиним – Қазақстан!
Биз йеримизниң гөзәллиги, хәлқимизниң бирлиги
билән пәхирлинимиз.

Мустәқил елимизди аләм тонуиду.

Риясәтчи: – Фестивалимыздың «**Фұнчилар**»
нахиси билән ечишқа рухсәт қилиңдер (Сөзи:
M. Һәмраевниң, Музықиси С. Зәйналовниң нахиси
хор билән орунлайды).

Фұнчилар

Сөзи: M. Һәмраевниң

Музықиси: С. Зәйналовниң

Беғимизда, һойлида,
һәрхил гүлләр көп шунчә.
Ечилди бу баһарда,
Рәңму-рәңлик гүл ғұнчә.

Қизилгүл һәм әтиргүл,
Чечип бәкму хуш пурақ.
Күн нурида жылвә қип,
Қозғар дилда иштияқ.

Таң сәһәрдә туруп мән,
Беғимизға қараймән.
Гүлләрниң хуш һидидин,
Раһәтлининп яйраймән.

Чүнки маңа охшаш у,
Яшнаватқан яш ғұнчә.
Гүлшән болар беғимиз,
Пәрвиш қылсақ биз шунчә.

Риясәтчи: – «Мәктәп» намлиқ билим ордисида йеңи достлар билән тепиштим. Улар билән биллә көп нәрсиләрни үгәндим. Новәттики тиңшайдиғиниңлар: **«Әзиз достлириң!»** нахшиси (Сөзи вә музыкиси: Н. Кибировниң).

Биз мәктәптә оқуымиз
Муәллимни тиңшаймиз.
Келәчәк бәхит үчүн,
Дайим әла оқуымиз.

Қайтурмиси:

Әзиз достлириң,
Мәктивимизгә рәхмәт.
Әзиз достлириң,
Ата-аниға рәхмәт.

Кәлгин, достлар, ойнайли
Мәктәпниму ойлайли.

Оюнға көп берилип,
Оқуштин биз қалмайли.

Қайтурмиси:

Әзиз достлирим,
Мәктивимизгә рәхмәт.
Әзиз достлирим,
Ата-аниға рәхмәт.

Риясәтчи: – Хәлқимиз меһман кәлсә, дәстихинини йейип, меһман қилмай әвәтмигән. Һөрмәтлик меһманлар, йәл-йемишларға еғиз тегиңлар.

(Сәһнидә «Йәл-йемишлар» нахиси орунлинип, ритми урма әсваллар билән ижра қилиниду).

Риясәтчи: – Бүгүн силәр бизниң һұниримизни тамашә қилдиңлар. Мошунинқ билән «Сәнъет фестивали» намлиқ синиплиқ қоюлумимиз аяқлашти. Диққитиңларға рәхмәт!

Хор «Чаңирақ» нахисини орунлайды. Сәһнигә барлық қатнашқучилар чиқип, тазим қилип, миннәтдарлық билдүриду.

Глоссарий

Вальс – икки адәм жүплишип ойнайдиған уссул, бир, икки, үчкә санилиду.

Дабыл – қазақ хәлқиниң уруп челинидиған музыкилиқ әсави.

Динамика грек тилида «күчәйтиш» дегендеген мәнани билдүриду. Динамика музыкилиқ тавуш күчини пәсәйтиш яки күчәйтиш дәрижисини көрситиду. Музыкилиқ әсәрләрдә динамика итальян тилида бәлгүлиниду.

Домбра – қазақ хәлқиниң музыкилиқ әсави.

Импровизация – мәхсус тәйярлиқсиз, һәрқандақ мавзуда тез арида шеир, нахша, күй чиқириш.

Күй – хәлиқ әсваплирида челинидиған музыкилиқ әсәр.

Күйчи – күйни чалидиған адәм.

Қовуз – қазақ хәлқиниң кәмәнчүк билән сүркәп челинидиған музыкилиқ әсави.

Қоңғурақ – қазақ хәлқиниң қол вә таяқчә билән уруп челинидиған музыкилиқ әсави.

Нота – музыкилиқ тавушларниң йезилиш бәлгүси.

Оюн – кәйпиятни көтириш паалийитиниң бир түри.

Ривайәт – бәлгүлүк бир вақиәниң хиялдин қариғанда һәкиқәткә йеқин түри.

Темп – музыкилиқ әсәрниң орунлиниш пәйтидики илдамлиғини көрситиду. Темп аста, оттура, илдам болиду.

Тембр – адәмниң авазиға яки әсвапниң ұнигә өзгічә рәң беридиған тавушниң сапаси.

Уссул – тән һәрикәт билән музыкилиқ ритмға лайик көрситилидиған сәнъет.

Фестиваль – сәнъетниң һәрқандақ түри, адәмләрниң утуқлирини көрситидиған мәйрәмлик тәдбір.

Чөчәк – еғиз әдәбиятиниң қедимий жанри, адәмләр хиялидин чиққан вақиәләр.

Чушақ кесиш – балиниң әң дәсләпки қәдәм басқан тойи.

Тепишкаларниң жавави

17-бәт

1. ғаз
2. чүмүлә
3. чекәткә
4. алфавит
5. өчәргүч

133-бәт

1. кереге
2. ишик
3. чаңирақ
4. тұңлұқ
5. кигиз өй

112-бәт

1. жоза
2. тонур нан
3. қәнт
4. пияз
5. тавуз

МУНДӘРИЖӘ

Киришмә 3

1-бөләк. Өзәм тоғрилиқ

1-дәрис. Мән вә мениң Вәтеним.....	6
2-дәрис. Өзәмни тонуштуруш.....	10
3-дәрис. Нахшичи болғум келиду.....	13
4-дәрис. Мениң сөйүмлүк оюнум.....	17

2-бөләк. Мениң мәктевим

5-дәрис. Мән вә мениң мәктевим	24
6-дәрис. Мәктәптиki достлиrim	27
7-дәрис. Мәктәп өміги	30
8-дәрис. Қизиқ тапшурұқлар.....	33

3-бөләк. Мениң аиләм вә достлиrim

9-дәрис. Аилә чөчәклири.....	42
10-дәрис. Мениң достлиrim	46
11-дәрис. Мениң кичик достлиrim	50
12-дәрис. Көңүллүк вақиә.....	54

4-бөләк. Бизни қоршиған аләм

13-дәрис. Һава райи	59
14-дәрис. Су тоғрилиқ нахшилар	61
15-дәрис. Музықидики тәбиәт рәсими.....	65
16-дәрис. Йеңи жилға соға	68

5-бөләк. Сәяһет

17-дәрис. Музықилиқ сәйлә	74
18-дәрис. Көңүллүк поезд.....	76
19-дәрис. Ат билән сәйлә.....	80
20-дәрис. Яйлақта сәпәр	83

6-бөләк. Урп-адәт вә еғиз әдәбияти

21-дәрис. Балиларға беғишланған нахшилар	87
22-дәрис. Малға беғишланған нахшилар билән күйләр.....	91
23-дәрис. Музыкидик хәлиқ оюнлири.....	95
24-дәрис. Ривайәт-чөчәкләр вә музыка	99
25-дәрис. Норуз кәлди!	104

7-бөләк. Таам вә ширниләр

26-дәрис. Таамлар музыка алимидә.....	110
27-дәрис. Таамларни тәклип қилинлар	113
28-дәрис. Йәл-йемишлар аһаңи.....	116
29-дәрис. Йәл-йемишлар.....	120

8-бөләк. Тени сақниң – жәни сақ

30-дәрис. Чиниқсанлар, сағлам болисиләр	125
31-дәрис. Тән сақлиқ – зор байлиқ.....	128
32-дәрис. Аилә саламәтлиги – чаңирақ байлиғи	130
33-дәрис. Музыкилиқ чаңирақ.....	134
Глоссарий.....	140
Тепишмақларниң жавави	141

Оқуш нашри

**Қулманова Шолпан Берібайқызы
Сүлейменова Бота Раманқұлқызы
Тоқжанов Төлепберген Төрахметұлы
Шарипов Дильмурат Юсупович**

МУЗЫКА

Умумий билим бередиган мектепниң 1-синипи үчүн дәрислик

Тәһирират башлиғи *M. Мәһәмдинов*

Муھәррири *M. Мәһәмдинов*

Бәдийи мұхәррири *A. Луқманов*

Рәссам *Г. Исқакова*

Техникилік мұхәррири *У. Рысалиева*

Компьютерда сәхипилигән *A. Мамырбаева*

Теришкә 28.06.2021 берилди. Наширға 18.08.2021 қол қоюлди. Формати 70x100 $\frac{1}{16}$.
Офсетлиқ нашир. Офсетлиқ қәғаз. Шартлик басма тавиғи 11,7. һесапқа елинидіған басма тавиғи 6,07.

Тиражи 2000 нұсха. Бүйрутма № 6125.

«Атамұра» корпорациясы» ЖЧШ. 050000, Алмута шаһири, Абылай хан проспекти, 75.

Қазақстан Жұмһурийити «Атамұра» корпорациясы» ЖЧШниң Полиграфкомбинати,
050002, Алмута шаһири, М. Мақатаев кочиси, 41.

